

*Dr sc. Hajrija SIJERČIĆ-ČOLIĆ,
Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu*

*Pregledni članak
UDK: 343.131.8
Primljeno: 27. novembar 2012. god.*

NAČELO MATERIJALNE ISTINE U KRIVIČNOM POSTUPKU

Okosnicu ovog rada čine dva pitanja: da li načelo istine napušta krivično procesno zakonodavstvo u državama koje su nastale gašenjem SFRJ i da li inkviziciona maksima „blijedi” sve više u dokaznom postupku na glavnom pretresu u tim pravnim sistemima? Izlaganja su usmjerena na analizu normativnog okvira za određene procesne ustanove koje se dovode u vezu s dva prethodno postavljena pitanja. Tako se u radu obrađuje pozicija načela istine u procesnom zakonu (zakoniku), rukovođenje glavnim pretresom u smislu dužnosti suda, priznanje optuženog, rasponi načela kontradiktornosti i inkvizicione maksime. Autor je uzeo u obzir procesna zakonodavstva u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj, Makedoniji, Sloveniji i Srbiji. Rad ne predstavlja evidenciju dostignutih saznanja o utvrđivanju istine u krivičnom postupku, jer takvo nešto nije ni moguće, i zato je izbor pitanja o kojima se piše sveden u određene okvire. U zaključku se iznose doktrinarna zapažanja o tome koje sve opasnosti nosi pasivan položaj suda u dokaznom postupku na glavnom pretresu i zalaganje da širenje načela kontradiktornosti ne bude nauštrb načela utvrđivanja istine i donošenje pravilne i zakonite odluke.

Ključne riječi: utvrđivanje istine, načelo kontradiktornosti, inkviziciona maksima, zakonodavne reforme, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Makedonija, Slovenija, Srbija.

1. Uvodna objašnjenja

Da bi *nešto* postalo predmet interesovanja u doktrinarnom i legislativnom smislu, ili dovelo do širenja određenih shvatanja u realnosti društvenih procesa, trebaju, između ostalog, postojati specifičnosti koje ohrabruju ili, suprotno, otežavaju ili onemogućavaju primjenu opštih filozofskih, logičkih, socioloških, historijskih, pravnih, kulturnih ili čak prirodnih postulata i zakonomjernosti. S obzirom na egzistencijalnu važnost, složenost materije, teorijska razmatranja, količinu pravnih normi koje se s tim povezuju ili stanje i duh sudske prakse, bez pretjerivanja možemo reći da je „načelo materijalne istine u krivičnom postupku“¹ to *nešto*. Skup mišljenja jedne ili više filozofskih, socioloških ili pravnih škola, korpus pravnih propisa koji su i nacionalni i međunarodni, uporednopravne analize, sve to, ali i mnogo čega drugog, predmet su raspravljanja u raznovrsnim i brojnim djelima o istini i njenom statusu u krivičnom pravosuđu. I ovaj rad je na tom tragu, ali samo na tragu, jer njegov sadržaj neće moći obuhvatiti mnogo toga što razgovore o istini čini tako posebnim.

Bez namjere, dakle, da se upustimo u sveobuhvatno kritičko procjenjivanje „načela materijalne istine u krivičnom postupku“, za šta nemamo ni potrebno vrijeme ni dovoljno prostora, pažnju ćemo ovom prilikom usmjeriti na karakteristične aspekte utvrđivanja istine u krivičnom postupku.

Brojna su mišljenja o „načelu materijalne istine u krivičnom postupku“ kod kojih treba zastati ili za koja bi bilo svrsishodno prenijeti stavove iz literature, zakonskih tekstova ili sudske prakse. Da pomenemo samo neka. Npr., da li je za potrebe krivičnog postupka neophodno o pojmu istine i putevima njenog saznanja raspravljati s filozofskog aspekta? S obzirom na to da ne postoji univerzalna saglasnost o tome kako definisati pojam istine, nije li možda važnije obraditi različita doktrinarna izlaganja o pojmu i vrstama istine? Ili se trebamo okrenuti svakodnevnom iskustvu u krivičnom pravosuđu i potražiti odgovore o tome šta je „materijalna“, a šta „formalna“ istina. Možda bi nas znatiželja trebala odvesti prema ovim pitanjima. Koje tendencije modernog krivičnog pravosuđa dolaze u sukob s načelom utvrđivanja istine u krivičnom postupku? Da li je utvrđivanje istine o krivičnom događaju cilj krivičnog postupka i/ili procesno načelo? Ako je to procesno načelo, kakav je položaj istine na ljestvici krivičnoprocesnih načela? Da li je prihvatljivo pisanje o tome da je načelo utvrđivanja istine u krivičnom postupku izgubilo na značaju u evropskim krivičnim postupcima i da više nije na vrhu piramide procesnih načela? Kakav je odnos „načela materijalne istine“ i načela pravičnog postupka i da li je ovo drugo načelo važnije od onog prvog? Da li o „načelu materijalne

1 Na stranicama što slijede, i sve dok ne predstavimo različite odraze načela materijalne istine u krivičnom postupku (ili vice versa odraze koji mogu objasniti korištenje pojma materijalna istina), naslov ovog rada ćemo pisati pod navodnicima.

istine“ svjedoče procesne norme (neposredno i/ili posredno)? Kakve su osobine istine u krivičnom postupku? Da li možemo i kako stepenovati naša uvjerenja o tome u kojoj je mjeri rekonstrukcija krivičnog događaja u krivičnom postupku istinita? Da li možemo govoriti o preprekama za utvrđivanje istine u krivičnom postupku? Da li procesne norme trebaju osigurati aktivnu poziciju suda u saznanju istine ili je dovoljno strankama ustupiti monopol raspolaganja i predstavljanja dokaza za donošenje odluke? Kako konsenzualni oblici krivičnog postupka (npr., pregovaranje o krivici) utiču na utvrđivanje istine o krivičnom djelu i njegovom izvršiocu? Potrebe discipline i koncentracije izlaganja nameću zatvaranje liste tema o „načelu materijalne istine u krivičnom postupku“ i usmjeravaju našu pažnju na neka od njih. Iskustvo nas uči da bi bilo poželjno raspravu o njima otvoriti kroz sagledavanje „načela materijalne istine“ u krivičnom procesnom pravu koje se na prostoru nekadašnje SFRJ razvija u posljednjih 20 godina.

2. Krivičnoprocesni aspekti „načela materijalne istine“ u krivičnom zakonodavstvu zemalja u regionu

2.1. Društveno prihvatljivi ciljevi krivičnog postupka

Profesor Fletcher navodi da se konflikt koji nastaje izvršenjem krivičnog djela može posmatrati s više aspekata: u nacionalnim granicama (između: – izvršioca i žrtve, te – osumnjičenog, odnosno optuženog i države) i u međunarodnim razmjerama (kroz međunarodno procesuiranje određenih krivičnih djela). Jedna od dvije dimenzije konflikta u nacionalnim granicama ostvaruje se na planu konfrontacije izvršioca krivičnog djela i žrtve, na način da žrtva zahtijeva pravdu i želi vidjeti optuženog kažnjanim; suprotno, optuženi zahtijeva pravičan postupak i procesne garancije u raspravljanju o njegovoj krivnji ili nevinosti. Iz prava države na kažnjavanje (*ius puniendi*) razvija se druga dimenzija konflikta. Naime država, predstavljajući javne interese u cjelini, želi da kazni onog ko je izvršio krivično djelo, objašnjavajući to na više načina, npr., u ime pravde, solidarnosti sa žrtvom ili sprječavanja vršenja krivičnih djela u budućnosti. Na drugoj strani, optuženi traži zaštitu svoje slobode od kažnjavanja (što je u suprotnosti s pravom države na kažnjavanje), odnosno ograničavanje prava države na kažnjavanje na način da se krivnja za izvršeno krivično djelo mora: – utvrditi na suđenju, – koje je provedeno u skladu sa zakonom i – uz garantovanje minimalnih standarda o pravima čovjeka i korektnom pravnom postupku. Kroz međunarodno procesuiranje krivičnih djela uočava se treća dimenzija konflikta nastalog izvršenjem krivičnog djela, a odnosi se na komplementarnu nadležnost Međunarodnog krivičnog suda u odnosu na nacionalne sudove.²

2 Fletcher, G. P., 2007, str. 3-9, 19-20. i sl.

Prihvatajući stav da krivično procesno pravo obuhvata ono što je u tom pravu stabilno i što ne može izostati, a odnosi se na sudsko utvrđivanje postojanja ili nepostojanja krivičnog djela, naglasili bismo da je društveno prihvatljiv cilj krivičnog postupka sagledati da li je u konkretnom slučaju izvršeno krivično djelo, da li je osoba prema kojoj je upravljen krivičnopравни zahtjev učinila krivično djelo, da li je kriva ili nije kriva za djelo koje joj se stavlja na teret i da li se u smislu materijalnog krivičnog prava mogu primijeniti krivične sankcije. U tom smislu, krivičnoproceno pravo u zemljama koje su nastale gašenjem SFRJ tradicionalno propisuje da *pravila utvrđena zakonom (ili zakonikom) o krivičnom postupku treba da osiguraju da niko nevin ne bude osuđen, a da se učiniocu krivičnog djela izrekne krivična sankcija pod uslovima propisanim krivičnim zakonom (zakonikom) i na osnovu zakonito sprovedenog postupka*, s tim što se u posljednje vrijeme u nekim procesnim zakonima (npr., u Crnoj Gori i Makedoniji) dodaje još i potreba za *pravičnim vođenjem krivičnog postupka*.⁴

Da je o istini potrebno govoriti polazeći od ciljeva krivičnog postupka potvrđuju brojni napisi u relevantnoj literaturi. Tako npr. profesor Damaška, pitajući se koji je položaj istine među ciljevima procesa, navodi: „Da bismo zaštitili društvo od zločina, u kaznenom postupku nastojimo razlučiti krive od nevinih. To je jedna funkcija vezana uz pitanje istine: želimo saznati ko je izvršio kazneno djelo,

3 Vasiljević, T., 1981, str. 23.

4 Zakonski tekstovi koji su konsultovani: Bosna i Hercegovina: Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH”, br. 3/2003, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 76/2006, 29/2007, 32/2007, 53/2007, 76/2007, 15/2008 i 58/2008, 12/2009, 16/2009, 93/2009), u daljem tekstu: ZKP BiH, Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH” br. 10/2003, 48/2004, 6/2005, 12/2007, 14/2007, 21/2007, 2/2008, 17/2009; prečišćeni tekst 44/2010), u daljem tekstu: ZKP BDBiH, Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH” br. 35/2003, 56/2003, 78/2004, 28/2005, 55/2006, 53/2007, 9/2009, 12/2010), u daljem tekstu: ZKP FBiH i Zakonu o krivičnom postupku Republike Srpske („Službeni glasnik RS” br. 50/2003, 111/2004, 115/2004, 29/2007, 68/2007, 119/2008, 55/2009, 80/2009, 88/2009, 92/2009, 100/2009; prečišćeni tekst 53/2012), u daljem tekstu: ZKP RS; Crna Gora: Zakonik o krivičnom postupku („Službeni list Crne Gore”, broj 57/2009 i 49/2010), u daljem tekstu: ZKP CG/2010; Hrvatska: Zakon o kaznenom postupku (prečišćeni tekst Zakona o kaznenom postupku obuhvata Zakon o kaznenom postupku („Narodne novine”, br. 152/2008) te njegove izmjene i dopune objavljene u „Narodnim novinama”, br. 76/2009 i 80/2011), u daljem tekstu: ZKP H/2011; Makedonija: Zakonot za krivičnata postapka („Služben vesnik na Republika Makedonija“ br. 15/1997, 44/2002, 74/2004, 83/2008, 67/2009, 51/2011), u daljem tekstu: ZKP M/1997 i Zakonot za krivičnata postapka („Služben vesnik na Republika Makedonija“, br. 150/2010), u daljem tekstu: ZKP M/2010; Slovenija: Zakon o kazenskem postopku („Uradni list RS“, br. 32/2012), u daljem tekstu: ZKP SI/2012; Srbija: Zakonik o krivičnom postupku („Sl. list SRJ”, br. 70/2001 i 68/2002 i „Sl. glasnik RS”, br. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 – dr. zakon, 49/2007, 20/2009 – dr. zakon, 72/2009 i 76/2010), u daljem tekstu ZKP Sr/2010 i Zakonik o krivičnom postupku („Sl. glasnik RS”, br. 72/2011 i 101/2011), u daljem tekstu: ZKP Sr/2011.

a ko nije /profesor Damaška pominje još tri funkcije: zaštita ljudskih prava, stabilnost odluka i racionalizacija proračunskih sredstava; napomena autora/... Šta zapravo stoji iza prve funkcije procesa, zaštite društva od kriminala? Nastoji se razlučiti krive od nevinih. O čemu je tu riječ? Riječ je zapravo o osnovnoj pokretačkoj, propulzivnoj svrsi procesa: ako uopšte nemamo želju zaštititi društvo od kriminala, razlučiti krive od nevinih, nećemo uopšte voditi kazneni postupak...“⁵ Profesor Weigend, govoreći o razlozima koji usložnjavaju proces utvrđivanja istine o krivičnom djelu i kažnjavanju (npr. na strani učinioca i žrtve), podvlači da je prepreka utvrđivanja istine o krivičnom događaju u kontrastu sa izraženom društvenom potrebom da se ta istina sazna. Naime, izvršenjem krivičnog djela, naročito teškog, narušava se mir u zajednici i ukoliko se događaj ne razjasni postoji opasnost ponovnog izvršenja krivičnog djela. Zato je, kao preduslov za pokušaj ponovnog uspostavljanja mira u zajednici kroz krivično pravosuđe, potrebno utvrditi šta se desilo, ko je kriv, zašto je neko učinio krivično djelo. I ne samo zbog toga. S obzirom na to da je krivična sankcija izraz i moralne osude, imperativ je da bude kažnjen samo onaj ko je kriv.⁶ Veza koja je uspostavljena između ciljeva krivičnog postupka i istine u smislu zaštite društva od kriminaliteta i eliminisanja socijalnog nemira izazvanog sumnjama o učinjenom krivičnom djelu može se konkretizovati još i argumentacijom da je utvrđivanje istine u interesu i optužene osobe,⁷ kao i žrtve krivičnog djela.

Zaključiti možemo da prethodna izlaganja potvrđuju ono što je poznato i konstantno, a to je da se krivični postupak vodi u javnom interesu, da je pravilno utvrđivanje pravno relevantnih činjenica također u javnom interesu i da sud u krivičnom postupku mora utvrditi istinu.⁸ Sasvim je pravilno s ovim povezati i ostvarivanje prava na ličnu odbranu, jer taj vid odbrane ne pripada samo osobi koja je sumnjiva ili protiv koje se vodi krivični postupak, ili njenim najbližim srodnicima. Za realizaciju prava na ličnu odbranu upravo su bitne procesne odredbe prema kojima su organi krivičnog pravosuđa dužni istinito utvrditi sve činjenice važne za donošenje zakonite odluke, što se manifestuje upravo u njihovoj obavezi da utvrđuju činjenice *in favorem* osumnjičene, odnosno optužene osobe, a ne samo *in peius*.⁹ Svakako treba podsjetiti da se proces utvrđivanja činjenica mora odvijati na socijalno prihvatljiv način i da se moraju respektovati oni procesni instituti ili pravila kojima se nastoji razriješiti kolizija različitih interesa u krivičnom postupku (u tom smislu profesor Damaška pominje očuvanje ljudskog dostojanstva, intime i uopšte ljudskih prava kao jednu od osnovnih procesnih funkcija)¹⁰. Njihovo posto-

5 Damaška, M., *Dokazno pravo*..., 2001, str. 6-7.

6 Weigend, T., 2003, str. 157-158.

7 O utvrđivanju istine u interesu kako društva, tako i učinioca krivičnog djela v: Jekić, Z., 1989, str 77.

8 Tomašević, G., 2011, str. 216.

9 Ibidem, str. 141-142, 216. Sijerčić-Čolić, H., *Krivično procesno pravo* (I), 2008, str. 223-224.

10 Damaška, M., *Dokazno pravo*..., op. cit., str. 6.

janje potvrđuje da istina nije jedini ili isključivi cilj krivičnog postupka i da ishod krivičnog postupka nije samo rezultat sudskog ubjeđenja o činjenicama u čistom psihološkom smislu riječi, nego i načina njihovog utvrđivanja, kao i poštivanja svih zakonskih ograničenja koja se postavljaju kao prepreka prilikom utvrđivanja činjenica.¹¹

2.2. Normativni pristupi u regulisanju „načela materijalne istine“

2.2.1. *Istina kao procesno načelo, rukovođenje glavnim pretresom i priznanje optuženog*

Hrvatska. Krivično procesna prava država na području nekadašnje SFRJ već neko vrijeme ne sadrže propise koji obavezuju *sud i druge državne organe da istinito i potpuno utvrde činjenice koje su važne za donošenje zakonite odluke*, a koji su preuzeti nasljeđivanjem Zakona o krivičnom postupku SFRJ („Službeni list SFRJ“, br. 26/1986 /prečišćeni tekst/, 74/1987, 57/1989 i 3/1990).

Među prvima je takav potez povukao hrvatski zakonodavac proglašavajući Zakon o kaznenom postupku u jesen 1997. godine („Narodne novine“, br. 110/1997; stupio na snagu 1. januara 1998). U obrazloženju Nacrta Zakona o kaznenom postupku je istaknuto da je Nacrt „zabacio“ dosadašnje propisivanje dužnosti suda i drugih državnih organa da „istinito i potpuno utvrđuju činjenice“ (a kako je to bilo propisano čl. 15. Zakona o krivičnom postupku, „Narodne novine“, br. 52/1991, 34/1993, 38/1993. i 28/1996) iz sljedećih razloga: – propisivanje takve dužnosti je nepotrebno, – sud i drugi državni organi ne mogu imati nikakvu drugu dužnost u pogledu utvrđivanja činjenica i – u teoriji je sporno „... jer je taj propis proizlazio iz teorije materijalne istine u sudskom postupku, koja je nastala na bazi filozofskih tzv. korespondencijskih teorija o istini, a koje su, u svjetlu novijih istraživanja i lošeg iskustva u političkoj povijesti postale neprihvatljive“.¹² Zakon o kaznenom postupku iz 1997. je zadržao dotadašnje rješenje prema kome su pomenuti državni organi „dužni da s jednakom pažnjom ispituju i utvrde kako činjenice koje terete okrivljenog, tako i one koje mu idu u korist“ i, u okviru istog zakonskog člana, potvrdio tradicionalno pravo suda i drugih organa koji učestvuju u krivičnom postupku da njihova ocjena o postojanju ili nepostojanju činjenica nije vezana ni ograničena posebnim formalnim dokaznim pravilima. U Hrvatskoj je 2008. godine donesen novi Zakon o kaznenom postupku koji je ocijenjen „kao prva velika reforma hrvatskog kaznenog procesnog zakonodavstva odnosno prva od uvođenja mješovitog tipa kaznenog postupka u Hrvatsku kaznenim postupnikom za Hrvatsku i Slavoniju iz 1875. godine“.¹³ Do danas je taj zakon dva puta mijenjan –

11 Dežman, Z., Erbežnik, A., 2003, str. 532. i sl.

12 Iz Obrazloženja Nacrta Zakona o kaznenom postupku, 1997, str. 23.

13 Đurđević, Z., Suvremeni razvoj..., 2011, str. 311.

2009. i 2011. godine, a te promjene objelodanile su, između ostalog, zanimljive poteze i u pogledu „načela materijalne istine u krivičnom postupku“, o čemu će biti više riječi u nastavku. Također, podsjetimo se i na odluku Ustavnog suda Hrvatske od 19. jula 2012. koja je ukinula kao neustavne odgovarajuće odredbe ZKP H/2011.¹⁴ Za početak navedimo da je Zakonom o kaznenom postupku iz 2008. uveden novi član 4. koji je „standard jednakog obzira prema objema vrstama činjenica“¹⁵ (ili *dužnost suda i drugih državnih organa da u krivičnom postupku s jednakom pažnjom ispituju i utvrđuju činjenice koje terete okrivljenog i koje mu idu u korist*; st. 2) pojačao na sljedeći način. Prvo, naglasio je „dužnost državnog odvjetništva, istražitelja i policije da neovisno i nepristrano razjašnjavaju sumnju o kaznenom djelu za koje se kazneni progon provodi po službenoj dužnosti“ (st. 3) i, drugo, obuhvatio je načelo jednakosti stranaka i branioca u postupku dokazivanja činjenica na glavnom pretresu u skladu s procesnim normama (st. 1).¹⁶ S obzirom na značaj koji za krivični postupak ima opisano utvrđivanje činjenica, zakonodavac dalje propisuje da je „dužnost predsjednika vijeća da se skrbi za svestrano raspravljanje o predmetu i otklanjanje svega što odugovlači postupak, a ne služi razjašnjenju spornih pitanja i utvrđenju činjenica važnih za pravilnost odluka“ (čl. 393. st. 2. ZKPH/2011). U teoriji i praksi se postavlja pitanje kada i pod kojim uslovima je moguće tvrditi da su utvrđene činjenice istinite. U tom smislu od pomoći bi mogla biti odredba novouvedenog člana 417a ZKP H/2011¹⁷ prema kojoj, nakon što optuženi u slobodnom izlaganju iznese svoj iskaz, a branilac i tužilac postave pitanja, „predsjednik vijeća i članovi vijeća mogu postavljati pitanja optuženiku radi otklanjanja praznina, proturječnosti i nejasnoća u iskazu“. Također, izjava optuženog da se u odnosu na sve tačke optužbe smatra krivim, „ne oslobađa sud dužnosti da izvodi i druge dokaze“ (st. 4. u vezi sa st. 1. čl. 417a ZKPH/2011). Samo ako je priznanje optuženog na glavnom pretresu „potpuno i sukladno prije pribavljenim dokazima, sud će u dokaznom postupku izvesti samo one dokaze koji se odnose na odluku o kazni i drugoj sankciji“. U komentaru na ovo zakonsko rješenje se ističe da su efekti priznanja optuženog za samu presudu *supletorni* i da se mora uočiti postojanje inkvizicione maksime, jer priznanje optuženog ne oslobađa sud dužnosti da izvodi i druge dokaze.¹⁸

Bosna i Hercegovina. U BiH odredba prema kojoj su *sud i drugi državni organi dužni istinito i potpuno utvrditi činjenice koje su važne za donošenje zakonite odluke* „ekskomunicirana“ je donošenjem novog krivičnog procesnog zakonodavst-

14 Između ostalih, ukinut je i čl. 377. st. 1. druga rečenica koja glasi: „Pri tome će predsjednik vijeća upozoriti stranke i oštećenika da se na raspravi neće izvesti oni dokazi za koje su znale ali ih, bez opravdanog razloga, nisu na pripremnom ročištu predložile”.

15 Pavišić, B., Komentar..., 2011, str. 67.

16 Pavišić, B., Novi hrvatski..., 2008, str. 526; Bubalović, T., 2010, str. 16.

17 Vidjeti čl. 36. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku („Narodne novine“, br. 80/2011).

18 Pavišić, B., Komentar..., op. cit., str. 756.

va 2003. godine. Prethodno nisu vođene ozbiljnije rasprave „o načelu materijalne istine u krivičnom postupku“, osim što se uporno isticalo, u jednom dijelu stručne javnosti, da je pomenuta zakonska eksplicacija zastarjela i prevaziđena. S obzirom na to da su zagovornici te konstatacije bili spretniji (u odnosu na one druge), to je imalo za posljedicu da je načelo utvrđivanja istine u krivičnom postupku u smislu izričitog pominjanja u procesnom zakonu u okviru procesnih načela – izgubilo „tlo pod nogama“ u ZKP BiH, ZKP BDBiH i ZKP FBiH. Samo je u ZKP RS privremeno zadržana ta odredba (do Novele iz 2008). Iako pomenuta tri zakona o krivičnom postupku više nisu predviđala da su organi krivičnog pravosuđa dužni istinito i potpuno utvrđivati činjenice, ipak sva četiri procesna zakona zadržavaju odredbu prema kojoj su *sud, tužilac i drugi organi koji učestvuju u postupku dužni da s jednakom pažnjom ispituju i utvrđuju kako činjenice koje terete osumnjičenog, odnosno optuženog, tako i one koje mu idu u korist*.¹⁹ Bez obzira na okolnost da je iz zakonskog teksta „isključeno“ direktno pominjanje „načela materijalne istine“ to ipak ne znači da je bosanskohercegovački zakonodavac odustao od istine i njenog utvrđivanja u krivičnom postupku. Naprotiv, upravo imajući u vidu koncept načela istine može se zaključiti da je cilj navedenih zakonskih rješenja svestrano pretresanje krivičnog predmeta, utvrđivanje činjenica *in peius* i *in favorem* osumnjičenog, odnosno optuženog, utvrđivanje istine i favorizovanje pravednog i poštenog odvijanja krivičnog postupka i suđenja, a što je u skladu s ciljem krivičnog postupka: da niko nevin ne bude osuđen, a da se učiniocu krivičnog djela izrekne krivična sankcija pod uslovima koje određuje materijalno krivično pravo i u zakonito sprovedenom postupku.²⁰ Zakonom o izmjenama i dopunama ZKP RS („Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 119/08), član 14. pretrpio je određene promjene. Prvo, iz naziva ove zakonske odredbe povučen je „Princip istine“ i uvedena je „Jednakost u postupanju“. Harmonizacija sa ostala tri procesna zakona nije se zadržala samo na nazivu člana 14, ona je proširena i na njegov tekst tako da je pomenutom novelom „povučena“ dužnost istinitog i potpunog utvrđivanja činjenica, a ostavljeni ranije prihvaćeni standardi postupanja u pogledu utvrđivanja činjenica *in favorem* i *in peius* osumnjičene, odnosno optužene osobe. Drugo bitno razvojno obilježje „načela materijalne istine“ u normativnom smislu ogleda se u uspostavljanju *dužnosti suda da stranke i branioca tretira na jednak način i da svakoj od strana pruži jednake mogućnosti u pogledu pristupa dokazima i njihovom izvođenju na glavnom pretresu* (čl. 14. st. 1. ZKP RS). Načelo ravnopravnosti suprotstavljenih

19 Riječ je o procesnim rješenjima o *jednakosti u postupanju* (čl. 14. ZKP BiH, čl. 14. ZKP BDBiH, čl. 15. ZKP FBiH, čl. 14. ZKP RS). Relevantna odredba čl. 14. ZKP BDBiH, u naslovu i tekstu, obuhvata još i stav da procesna pravila treba da osiguraju da se *osumnjičenom, odnosno optuženom omogućiti pravedno suđenje*.

20 Sijerčić-Čolić, H., Hadžiomerađić, M., Jurčević, M., Kaurinović, D., Simović, M., 2005, str. 74277, 1031-1032, 1439-1440.

strana pred sudom i dužnost suda da se prema strankama i braniocu u postupku dokazivanja odnosi na jednak način, zahvatilo je i ostala tri procesna zakona njihovim noveliranjem tokom 2008. i 2009. godine (čl. 1. st. 1. ZKP BiH, čl. 14. st. 1. ZKP BDBiH, čl. 15. st. 1. ZKP FBiH).²¹ Također, tim izmjena i dopunama otvorilo se i pitanje obaveza sudije, odnosno predsjednika vijeća na glavnom pretresu. Dotadašnja *dužnost sudije, odnosno predsjednika vijeća da se stara za svestrano pretresanje predmeta, utvrđivanje istine i otklanjanje svega što odugovlači postupak, a ne doprinosi razjašnjenju stvari* novelirana je tako da su riječi „utvrđivanje istine” brisane iz zakonskog teksta (čl. 239. ZKP BiH, čl. 239. ZKP BDBiH, čl. 254. ZKP FBiH, čl. 239. ZKP RS). Ipak to nije reduciralo značaj ovog zakonskog rješenja u kontekstu aktivne pozicije suda u dokaznom postupku na glavnom pretresu. Naprotiv, inkviziciona maksima razrađena je i u zahtjevu da se sud stara za svestrano pretresanje predmeta i otklanjanje svega što odugovlači postupak, a ne doprinosi razjašnjenju stvari. Dakle, sudija, odnosno predsjednik vijeća ima dužnosti u smislu navedenih zakonskih rješenja koje su dalje konkretizovane procesnim normama o aktivnoj ulozi suda u prikupljanju i izvođenju dokaza na glavnom pretresu, i o kojima će uskoro biti više riječi.²² Ne možemo se stoga oteti utisku da je riječ samo o „formalnom ograničenju“ dužnosti sudije, odnosno predsjednika vijeća na glavnom pretresu zbog zadovoljenja „dramatičnih zahtjeva” prema kojima pojam „istina” ne može biti sastavni dio zakonskog teksta. Zastanimo još kod priznanja optuženog na glavnom pretresu. Prema važećim zakonskim propisima, *ako je priznanje optuženog na glavnom pretresu potpuno i u skladu s prije izvedenim dokazima, u dokaznom postupku izvešće se samo oni dokazi koji se odnose na odluku o krivičnopravnoj sankciji* (čl. 265. ZKP BiH, čl. 265. ZKP BDBiH, čl. 280. ZKP FBiH, čl. 280. ZKP RS). Smatra se da je ova odredba „kumulativnog karaktera“, priznanje je potpuno ako je dobrovoljno, svjesno i s razumijevanjem, s jedne strane, i u skladu s prije izvedenim dokazima koji potvrđuje tačnost zakonskih obilježja krivičnog djela opisanih u optužnom aktu, s druge strane.²³ Prema tome, u primjeru nepotpunog priznanja optuženog na glavnom pretresu sud mora nastaviti dokazni postupak, jer nisu ispunjeni uslovi da se dokazni postupak ograniči samo na izvođenje onih dokaza koji su potrebni za donošenje odluke o krivičnoj sankciji. Zato je prihvatanje priznanja optuženog na glavnom pretresu „fakultativan način racionalizacije krivičnog postupka koji je uslovljen procesnim ponašanjem optuženog i pozitivnom ocjenom suda u pogledu usklađenosti priznanja s prije izvedenim dokazima“.²⁴

21 „Službeni glasnik BiH”, br. 15/2008, „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH” br. 17/2009, „Službene novine Federacije BiH” br. 9/2009.

22 Sijerčić-Čolić, H., Hadžiomerađić, M., Jurčević, M., Kaurinović, D., Simović, M., op. cit., str. 641.

23 Ibidem, 684-685.

24 Ibidem.

Crna Gora. U krivičnom procesnom pravu Crne Gore ponosno je istaknuto, uz bok s načelom pravičnosti, načelo utvrđivanja istine. Prema članu 16. ZKP CG/2010 i pod naslovom „Načelo istine i pravičnosti“, „sud, državni tužilac i drugi državni organi koji učestvuju u krivičnom postupku dužni su da istinito i potpuno utvrde činjenice koje su od važnosti za donošenje zakonite i pravične odluke, kao i da sa jednakom pažnjom ispituju i utvrde činjenice koje terete okrivljenog i one koje mu idu u korist“ (st. 1). Sud je također „dužan da strankama i braniocu obezbijedi jednake uslove u pogledu predlaganja dokaza i pristupa dokazima i njihovom izvođenju“ (st. 2). Načelo istine iskazano je, dakle, kao zakonsko načelo i ima zakonski izraz.²⁵ Načelo utvrđivanja istine vrijedi tokom cijelog krivičnog postupka, a u stadiju glavnog pretresa naglašava se dužnošću predsjednika vijeća da se „stara za svestrano pretresanje predmeta, utvrđivanje istine i otklanjanje svega što odugovlači postupak, a ne služi razjašnjenju stvari“ (čl. 318. st. 6). S obzirom na to da ćemo posebno govoriti o specifičnostima dokaznog postupka na glavnom pretresu, te aktivnostima stranaka i branioca i položaju suda, ovdje ćemo još uzeti u obzir odredbe o priznanju optuženog na glavnom pretresu. U skladu s inkvizitornim procesnim elementima, ako je optuženi priznao sve tačke optužbe, to potpuno priznanje još uvijek ne oslobađa sud dužnosti da izvede i druge dokaze. Naime, vijeće može, po saslušanju optuženog i izjašnjenju tužioca i branioca, „odlučiti da ne izvodi dokaze koji se odnose na djelo koje je predmet optužbe i krivicu optuženog, već samo one od kojih zavisi odluka o krivičnoj sankciji, ako nađe da je priznanje: 1) jasno i potpuno i da je optuženi nedvosmisleno objasnio sve odlučne činjenice koje se odnose na djelo i krivicu; 2) dato svjesno i dobrovoljno, a da je optuženi u potpunosti razumio sve moguće posljedice svog priznanja, uključujući i one posljedice koje se odnose na odluku o imovinskopravnom zahtjevu i troškovima krivičnog postupka; 3) u skladu sa dokazima sadržanim u optužbi i da nema dokaza koji bi govorili u prilog lažnom priznanju“ (čl. 340).

Makedonija. Moguće strategije u promjeni normativnog aspekta „načela materijalne istine u krivičnom postupku“ bilježi novo krivično procesno pravo Makedonije. Tako je članom 15. ZKP M/2010²⁶ predviđeno, pod nazivom „Načelo objektivnosti“, ono što je u drugim procesnim zakonima regulisano kao „načelo istine i pravičnosti“, „jednakost u postupanju“ ili „jednakost u postupanju i pravedno suđenje“ i, s druge strane, preuzeto, u jednom dijelu, ono što je još uvijek na

25 Radulović, D., 2009, str. 60-65.

26 Uzimajući u obzir odredbu čl. 568. ZKP M/2010, taj zakon je stupio na snagu krajem novembra 2011. godine i trebalo bi da se počne primjenjivati krajem novembra 2012. U vrijeme pisanja ovog teksta, u Skupštini Makedonije se raspravlja o dvije mogućnosti u pogledu njegove primjene: – da se od kraja novembra 2012. primjenjuje samo za djela organizovanog kriminaliteta (dakle, djelimična primjena, kao što je to bio slučaj u Hrvatskoj ili kao što je to u Srbiji) ili – da se odgodi primjena za još jednu godinu, za sva krivična djela.

snazi u ovom procesnom sistemu. Naime, novo procesno pravo također propisuje da su *sud i državni organi dužni s jednakom pažnjom da ispituju i utvrde kako činjenice na štetu optuženog tako, i one koje mu idu u korist*. Uporedimo navedeni propis s članom 14. ZKP M/1997,²⁷ kako bi uočili razlike u zakonskim rješenjima. Prema članu 14. ZKP M/1997 *sud i državni organi koji učestvuju u krivičnom postupku dužni su istinito i potpuno utvrditi činjenice koje su od važnosti za donošenje zakonite odluke* (st. 1), te su zbog toga dužni da *s jednakom pažnjom ispituju i utvrđuju kako činjenice koje terete optuženog, tako i one koje mu idu u korist* (st. 2). Odmah je uočljivo da je ZKP M/2010 „rasteretio“ sud obaveze traženja istine. Prema teorijskim raspravama povodom novog procesnog zakona ovakav potez rezultat je nastojanja da se „napuštanjem sudskog paternalizma sud koncentriše na obezbjeđenje pravičnosti i zakonitosti postupka“ i da se „dobije na njegovoj nepristrasnosti“.²⁸ Iako je na glavnom pretresu inicijativa dokazivanja u rukama stranaka (o čemu će biti riječi na odgovarajućem mjestu), ipak se ne bi mogao izvesti zaključak da se „odustalo od istine“ u makedonskom krivičnom postupku. Dakle, od istine se nije odustalo, promijenio se u stvari koncept njenog utvrđivanja. S tim u vezi pogledajmo, kakve su obaveze suda u rukovođenju glavnim pretresom, i kakav je stav prema priznanju optuženog. I jedan i drugi zakon obavezuju predsjednika vijeća da se *stara za svestrano pretresanje predmeta i otklanjanje svega što odugovlači krivični postupak, a ne služi razjašnjavanju stvari* (čl. 284. st. 2. ZKP M/1997 i čl. 358. st. 2. ZKP M/2010). Ono što ih u ovom segmentu razlikuje jeste naglašena uloga predsjednika vijeća prema članu 284. ZKP M/1997 koja se, između ostalog, ogleda i u *pronalaženju istine, ispitivanju optuženog, saslušanju svjedoka i vještaka*. Što se tiče priznanja optuženog, oba zakona mu posvećuju pažnju. Prema članu 315. ZKP M/1997 *priznanje optuženog na glavnom pretresu, čak i kad je potpuno, ne oslobađa sud dužnosti da izvodi i druge dokaze*. Novi propisi donose nove odnose u pogledu provjeravanja izjave optuženog o krivnji. Tako je članom 381. ZKP M/2010 propisano da, bez obzira na težinu krivičnog djela zbog kojeg se vodi krivični postupak, optuženi može priznati krivnju u odnosu na ono što mu se optužnim aktom stavlja na teret. U tom slučaju, *sud je dužan da ispita da li je to priznanje dobrovoljno, da li je optuženi svjestan posljedica priznanja krivnje kao i posljedica koje su vezane uz imovinskopravni zahtjev i troškove krivičnog postupka*. Tek nakon što sud utvrdi da su ispunjeni zakonski uslovi, u *dokaznom postupku će se izvesti samo oni dokazi koji se odnose na izricanje sankcije*.

Slovenija. Govoriti o krivičnom postupku Slovenije i „načelu materijalne istine“ znači upozoriti na specifične tačke u razvoju amandmana na procesni zakon

27 ZKP M/1997 je važeći zakon, sve do dana započinjanja primjene ZKP M/2010 (čl. 567. ZKP M/2010). Up. i čl. 5. Zakona o izmjenama i dopunama ZKP M/1997 „Služben vesnik na RM“, br. 51/2011.

28 Kalajdziev, G., 2011, str. 345-362.

koji su formulisani poznatom Novelom ZKP-K (Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o kazenskem postopku, „Uradni list RS“, br. 91/2011). Prijedlogom „Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o kazenskem postopku“ (iz 2010) bilo je predviđeno brisanje člana 17. Zakona o krivičnom postopku (Zakon o kazenskem postopku „Uradni list RS“, br. 32/2007 – prečišćeni tekst; „Uradni list RS“ br. 102/2007 – ZSKZDČEU, br. 23/2008 – ZBPP-B, 68/2008, 118/2008 – odluka Ustavnog suda, 77/2009, 88/2009 – odluka Ustavnog suda i 29/2010 – odluka Ustavnog suda), odnosno odstupanje od „načela utvrđivanja materijalne istine“, kao jednog od najvažnijih načela slovenačkog krivičnog postupka.²⁹ Doktrinarne rasprave i istupanja predstavnika akademske zajednice (naročito s Pravnog fakulteta Univerziteta u Ljubljani) uspjele su zadržati ovo načelo u zakonskom tekstu u njegovom „izvornom obliku“: *sud i državni organi koji učestvuju u krivičnom postupku moraju istinito i potpuno utvrditi činjenice bitne za donošenje zakonite odluke* (čl. 17. st. 1. ZKP SI/2012). Dužnost utvrđivanja istine, kao što smo već više puta istakli, zahtijeva od pomenutih organa da jednako pažljivo moraju istražiti i utvrditi kako činjenice koje optuženog terete, tako i činjenice koje mu idu u korist, i ta je obaveza također istaknuta u citiranoj normi (st. 2. čl. 17. ZKP SI/2012).

Gore pomenutim prijedlogom iz 2010. najavljeno je uvođenje sporazuma o priznanju krivnje i presude na osnovu priznanja. Oba instituta privukla su pažnju stručne javnosti. Dovodeći u vezu „zahvatanje“ u načelo utvrđivanja istine i novo uređenje prikupljanja dokaznog gradiva, na jednoj strani, i sporazum o krivnji i presudu na osnovu priznanja, na drugoj strani, stručna javnost je upozorila da se odgovornost sudija za donošenje pravilne presude ne može mijenjati noveliranjem pozitivnog procesnog prava. Pored toga, država je ta koja mora, prije nego što donese presudu i izrekne krivičnu sankciju (a to vrijedi i za presudu na osnovu priznanja), izvan razumne sumnje dokazati da je optuženi učinilac krivičnog djela. Zbog značaja ove rasprave za razvoj shvatanja o načelu istine u vremenu kada se sporazumijevanje stranaka o rezultatu krivičnog postupka sve više uključuje u krivičnoprocesne norme, na ovom mjestu prenosimo njene glavne segmente. Prema autorima dokumenta „Mnenje k predlogu zakona o spremembah in dopolnitvah ZKP-K“,³⁰ presuda na osnovu priznanja ne poništava načelo traženja istine; ona zahvata u inkvizicionu maksimum, a ne u istinu kao vrijednost. Zbog toga sudija može prihvatiti priznanje (odlukom u formi rješenja) samo ako je intimno ubijeđen da se događaj odigrao upravo onako kako će biti činjenično opisan u izreci osuđujuće presude. U suprotnom, priznanje se ne bi smjelo prihvatiti.³¹ Istančana

29 Navodi se zbog promjene dokazne vrijednosti priznanja optuženog i izricanja osuđujuće presude samo na osnovu priznanja. V. Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o kazenskem postopku Republike Slovenije, 2010, str. 4.

30 Fišer, Z., Gorkič, P., Jelenič Novak, M., Šugman Stubbs, K., 2010, str. 1-16.

31 Ibidem, str. 6-7.

analiza stava o navodnoj nespojivosti načela traženja istine i presude na osnovu priznanja pokazuje da je potrebno razlikovati dvoje: načela, koja potvrđuju da je istina vrijednost krivičnog postupka kojoj moraju težiti (u postupku) državni organi i pravila, koja slabe to načelo. Načela koja jačaju načelo istine su načelo slobodne ocjene dokaza, načelo kontradiktornosti (jer poručuje strankama da mogu same doprinosti procesnom materijalu i tako omogućiti sudu da se približi istini) i inkviziciona maksima kao pravilo koje nalaže sudu da, bez obzira na prijedloge stranaka ili odsustvo takvih prijedloga, po službenoj dužnosti utvrđuje činjenice i izvodi dokaze za koje misli da su potrebni. Među pravila koja slabe načelo traženja istine može se, npr., nabrojati sljedeće: optužno načelo i pravilo o objektivnom i subjektivnom identitetu optužbe i presude, dokazne zabrane i njihovo sankcionisanje, zabrana *reformatio in peius*, ograničenja ponavljanja postupka samo u korist osuđene osobe.³² Zaključimo ovu pronicljivu analizu o stabilnosti načela istine u krivičnoprocesnom pravu ovim navodima: – nesporno je da je neophodno aktiviranje stranaka na glavnom pretresu, – širenje načela kontradiktornosti ne treba postizati odstranjivanjem načela istine, – potrebno je mijenjati pravila o oblikovanju procesnog materijala, među koja posebno ulaze pravila o dokaznim prijedlozima, izdavanju dokaza, inkvizicionoj maksimi i izmjeni i proširenju optužbe.³³

Pogledajmo još dužnosti suda na glavnom pretresu i šta je s priznanjem optuženog. Predsjednik vijeća rukovodi glavnim pretresom i, između ostalog, *postavlja pitanja optuženom, svjedocima i vještacima*. Također, dužan je brinuti se da se *stvar svestrano raščisti i otkloni sve što odugovlači postupak, a nije korisno za razjašnjavanje stvari* (čl. 299. ZKP SI/2012). I kod priznanja optuženog dolazi do izražaja efikasnost u provođenju dokaznog postupka, pod zakonom određenim uslovima. Zato, ako optuženi na glavnom pretresu prizna ono što mu se optužbom stavlja na teret i vijeće to priznanje prihvati, glavni pretres će se nastaviti shodno odgovarajućim zakonskim odredbama (čl. 330. ZKP SI/2012). A shodna primjena nekih od procesnih odredaba odnosi se u stvari na provjeravanje priznanja optuženog prema već uobičajenim tačkama, kao što su da li optuženi razumije posljedice priznanja krivnje, da li je priznanje dobrovoljno, jasno, potpuno i potkrijepljeno drugim dokazima u spisu (čl. 285. c i 285. č ZKP SI/2012).

Srbija. Zanimljivo je pogledati kako stvari stoje oko „načela materijalne istine“ u procesnopravnim rješenjima u Srbiji. Govoriti o tome znači ukazati na još uvijek važeći (u vrijeme pisanja ovog teksta) član 17. ZKP Sr/2010 na osnovu koga su „sud i državni organi koji učestvuju u krivičnom postupku dužni da istinito i potpuno utvrde činjenice koje su od važnosti za donošenje zakonite odluke“, te su „dužni da s jednakom pažnjom ispituju i utvrde kako činjenice koje terete okrivljenog, tako i one koje mu idu u korist“. Literatura potvrđuje da „na ovaj način

32 Ibidem.

33 Ibidem, str. 8-9.

zakonodavac jasno određuje put saznanja istine³⁴. Stav zakonodavca prema načelu utvrđivanja istine u krivičnom postupku potvrđuju i odredbe o dužnostima suda na glavnom pretresu, te odredbe o priznanju optuženog u tom stadiju krivičnog postupka. U pogledu priznanja optuženog, aktivnosti suda na utvrđivanju istine se ne okončavaju priznanjem krivice. Tako je sud dužan prikupljati dokaze od kojih zavisi ocjena validnosti priznanja i utvrditi da li priznanje ispunjava zakonske pretpostavke. A te pretpostavke su određene ovako: „kada okrivljeni priznaje izvršenje krivičnog dela, organ koji vodi postupak dužan je da i dalje prikuplja dokaze o krivičnom delu samo ako postoji osnovana sumnja u istinitost priznanja ili je priznanje nepotpuno, protivrečno ili nejasno i ako nije potkrepljeno drugim dokazima“ (čl. 94).³⁵ Prema tome, priznanje optuženog na glavnom pretresu oslobađa sud dužnosti da izvodi druge dokaze samo ako je to priznanje validno u smislu zakonskih zahtjeva (čl. 327). Također, obaveza utvrđivanja istine nalaže predsjedniku vijeća da se „stara za svestrano pretresanje predmeta, pronalaženja istine i otklanjanje svega što odugovlači postupak, a ne služi razjašnjenju stvari“ (čl. 296). Donošenjem novog Zakonika o krivičnom postupku (ZKP Sr/2011)³⁶ otvorile su se rasprave o statusu istine u procesnom pravu Srbije. Profesor Škulić ističe da je ovim tekstom načelo istine „izbačeno“ iz krivičnog postupka u Srbiji, te uz sve opasnosti koje to povlači za sobom, naglašava da je „nemoralno eliminisati načelo istine u krivičnom postupku, jer se cilj krivičnog postupka ne može mehanički i veštački odvojiti od opšte povezanosti krivičnog prava i morala“.³⁷ Prema novim zakonskim rješenjima „sud je dužan da nepristrasno oceni izvedene dokaze i da na osnovu njih sa jednakom pažnjom utvrdi činjenice koje terete ili idu u korist okrivljenom“ (čl. 16). Ako bi se vratili pomenutim teorijskim razmatranjima o tome da dužnost suda s jednakom pažnjom ispituje i utvrđuje kako činjenice koje terete okrivljenog, tako i one koje mu idu u korist predstavlja odraz njegove aktivne uloge u „utvrđivanju činjenične osnovice odluke o sudbini krivičnopravnog zahteva za kažnjavanje okrivljenog“,³⁸ postavlja se pitanje u čemu je razlika između istovjetnih zahtjeva koji su pred sud postavljeni starim i novim propisima. Već na prvi pogled je jasno da je razlika u tome što po novim propisima takva obaveza suda postoji u odnosu na *nepristrasnu ocjenu izvedenih dokaza*. Uzimajući u obzir specifičnu ulogu suda

34 Stevanović, Č., Đurđić, V., 2006, str. 77.

35 Knežević, S. S., 2012, str. 95.

36 Prema čl. 608. ZKP Sr/2011, ovaj zakonik će se primjenjivati od 15. januara 2013. godine, izuzev u postupcima za krivična djela za koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti, u kom slučaju se primjenjuje od 15. januara 2012. godine.

37 Goran Ilić i Milan Škulić, Politika elektronsko izdanje od 21. 05. 2012. Opširna kritika koncepcije novog krivičnog postupka u: Škulić, M., Ilić, G., 2012. O stavovima profesora Škulića vezano za načelo istine u svjetlu kontinentalno-evropskih procesnih zakonodavstava i klasifikaciju procesnih odredaba koje su u funkciji njenog utvrđivanja opširnije u: Škulić, M., 2007, str. 70-74.

38 Knežević, S. S., op. cit., str. 94.

u postupku dokazivanja na glavnom pretresu prema ZKP Sr/2011 (o tome više kasnije), već ovdje možemo istaći da je aktivnost suda na utvrđivanju istine reducirana u odnosu na ZKP Sr/2010. Nastavljajući dalje postavljaju se još dva pitanja: šta je s dužnostima suda u rukovođenju glavnim pretresom i kakav je odnos prema priznanju optuženog? Bez obzira na nenavođenje načela istine u okviru osnovnih procesnih načela, novo procesno pravo zadržava isti odnos prema priznanju optuženog. Tako je propisano da „ako optuženi na glavnom pretresu prizna da je učinio krivično delo, izvode se samo dokazi od kojih zavisi ocena da li priznanje ispunjava pretpostavke iz člana 88. ovog zakonika, kao i dokazi od kojih zavisi odluka o vrsti i meri krivične sankcije“ (čl. 394). Kad se uporede odredbe člana 88. ovog zakonika s odredbama člana 94. ZKP Sr/2010 onda se zaključuje da među njima nema suštinskih razlika jer u članu 88. stoji: „kada okrivljeni prizna da je učinio krivično delo, organ postupka dužan je da i dalje prikuplja dokaze o učinocu i krivičnom delu samo ako postoji osnovana sumnja u istinitost priznanja ili je priznanje nepotpuno, protivrečno ili nejasno i ako je u suprotnosti sa drugim dokazima“. Što se tiče dužnosti suda u rukovođenju glavnim pretresom, novi propisi propisuju da se predsjednik vijeća „stara o tome da postupak teče bez odugovlačenja i razmatranja pitanja koja ne doprinose svestranom raspravljanju predmeta dokazivanja“ (čl. 367).

2.2.2. Uloga suda u dokaznom postupku na glavnom pretresu

Uvod. Osim prethodno izloženih funkcija krivičnoprocesnih normi, u ovoj raspravi otvorićemo aspekte vremenskog i sadržajnog ograničenja aktivnosti suda u dokaznom postupku na glavnom pretresu. Namjera nam je stoga proučiti pozitivne procesne norme kako bi sagledali do koje mjere sud ima pravo i mogućnost da učestvuje u utvrđivanju činjenica koje su potrebne za donošenje pravilne i zakonite odluke. Uzimajući u obzir značaj koji za krivični postupak ima odgovor na odvojeno pitanje: kada je moguće tvrditi da su utvrđene činjenice istinite, prethodno u stvari treba povezati s raspravom o tome ko ima inicijativu za utvrđivanje činjenica, odnosno da li utvrđivanje činjenica zavisi isključivo od inicijative stranaka ili se u taj proces uključuje i sud. U razmatranju raznolikosti u postupcima pred sudovima u državama nastalim disolucijom SFRJ treba podsjetiti i na načelo kontradiktornosti (ili raspravno načelo) koje omogućava da tužilac i optuženi pred sudom iznose svoje navode i argumente za njih, kao i da se izjasne o navodima suprotne stranke, a prije nego što sud donese odluku o konkretnom krivičnom događaju, kao i na nezaobilaznu ulogu tog načela u potpunijem ostvarenju načela istine.³⁹

Bosna i Hercegovina. Normativni okvir za realizaciju osnovnih krivičnoprocesnih načela – načela istine i kontradiktornosti u BiH pokazuje

39 Sijerčić-Čolić, H., Krivično procesno pravo (I), op. cit., str. 102-106.

sljedeće. Za aktuelno krivično procesno pravo u BiH možemo reći da je rezultat „pomirenja“ dvije pravne kulture: kontinentalne ili evropske i anglosaksonske, odnosno angloameričke jer uzima oblike i elemente iz oba krivičnoprocesna sistema i pokušava ih spojiti u zaokruženu cjelinu.⁴⁰ Nova kombinacija ključnih krivičnoprocesnih instituta na glavnom pretresu pokazuje da je u ovom stadiju krivičnog postupka uočljiv trend slabljenja inkvizicione maksime i jačanje načela kontradiktornosti. Takav vrijednosni sistem glavnog pretresa rezultat je novog toka dokaznog postupka⁴¹ i davanje većih prednosti načelu kontradiktornosti nego što je to bilo prema ranijim zakonskim rješenjima. Dokazi se na glavnom pretresu izvode onim redom kojim se daje inicijativa suprotstavljenim stranama u postupku (dokazi optužbe, dokazi odbrane, dokazi optužbe kojima se pobijaju navodi odbrane, dokazi odbrane kojima se iznose odgovori na pobijanje). Spomenimo još jednu važnu promjenu u korist načela kontradiktornosti. Naime, uz sudsko ispitivanje svjedoka i vještaka prihvaćeno je i stranačko ispitivanje ovih osoba, i to tako da se primat daje upravo stranačkom ispitivanju. Prilikom izvođenja dokaza dozvoljeno je direktno, unakrsno i dodatno ispitivanje.⁴² Ovo svjedočanstvo o vrijednosti načela kontradiktornosti u našem krivičnom postupku mora biti usmjereno na izlaganje o aktivnoj procesnoj ulozi suda u izvođenju dokaza i utvrđivanju pravno relevantnih činjenica. Naime, ostvarivanje inkvizicione maksime prisutno je u ovlaštenjima i procesnim aktivnostima sudije pojedinca, odnosno sudskog vijeća u prikupljanju dokaza i utvrđivanju činjenica kako bi se postiglo pravilno i zakonito raspravljanje o konkretnom krivičnopravnom zahtjevu. Prvo, sud po službenoj dužnosti ima pravo narediti izvođenje dokaza koje nisu predložile stranke i branilac ili dokaza od čijeg su izvođenja odustale spomenute osobe (čl. 261. st. 2. tač. e) ZKP BiH, čl. 261. st. 2. tač. e) ZKP BDBiH, čl. 276. st. 2. tač. e) ZKP FBiH, čl. 276. st. 2. tač. d) ZKP RS).⁴³ Drugo, prilikom izvođenja dokaza koje je naredio sudija, odnosno vijeće, sud će ispitati svjedoka, odnosno vještaka, a nakon toga dozvolit će strankama i braniocu da postavljaju pitanja (čl. 262. st. 4. ZKP BiH, čl. 262. st. 4. ZKP BDBiH, čl. 277. st. 4. ZKP FBiH, čl. 277. st. 4. ZKP RS). Treće, i bez obzira na primat koji se daje stranačkom ispitivanju, u zakonu je predviđeno i sudsko ispitivanje svjedoka i vještaka, jer sudija, odnosno predsjednik i članovi vijeća mogu u svakoj fazi ispitivanja postaviti svjedoku ili vještaku odgovarajuće pitanje (čl. 261. st. 3. ZKP

40 Sijerčić-Čolić, H., Akuzatorske i..., 2005. str. 181-213.

41 Struktura odjeljka pod naslovom „Dokazni postupak“ pokazuje da dokazni postupak, kao dio glavnog pretresa koji slijedi neposredno poslije čitanja optužnice i uvodnih izlaganja stranaka ili branioca, obuhvata one procesne radnje kojima se izvode dokazi potrebni za utvrđivanje pravno relevantnih činjenica i pravilno presuđenje određene krivične stvari. V. Sijerčić-Čolić, H., Krivično procesno pravo (II), 2008, str. 93-94.

42 Detaljnije Sijerčić-Čolić, H., Hadžimeragić, M., Jurčević, M., Kaurinović, D., Simović, M., op. cit., str. 670-680.

43 Sijerčić-Čolić, H., Krivično procesno pravo (II), op. cit., str. 94.

BiH, čl. 261. st. 3. ZKP BDBiH, čl. 276. st. 3. ZKP FBiH, čl. 276. st. 3. ZKP RS). Četvrto, nakon što svjedok ili vještak bude ispitan, sudija, odnosno predsjednik i članovi vijeća, mogu mu postavljati pitanja (čl. 262. st. 1. i čl. 270. ZKP BiH, čl. 262. st. 1. i čl. 270. ZKP BDBiH, čl. 277. st. 1. i čl. 285. ZKP FBiH, čl. 277. st. 1. i čl. 285. ZKP BiH). Peto, sudija, odnosno predsjednik vijeća, će u odgovarajućoj mjeri kontrolisati način i redosljed ispitivanja svjedoka ili izvođenja dokaza vodeći računa da ispitivanje i izvođenje dokaza bude efikasno za utvrđivanje istine, da se izbjegne nepotrebno gubljenje vremena i zaštite svjedoci od uznemiravanja i zbunjivanja (čl. 262. st. 3. ZKP BiH, čl. 262. st. 3. ZKP BDBiH, čl. 277. st. 3. ZKP FBiH, čl. 277. st. 3. ZKP RS). Šesto, sud ima pravo da ne dopusti pitanje ili dokaz, tj. da zabrani pitanje i odgovor na pitanje koje je već postavljeno – ako je to pitanje po njegovoj ocjeni nedopušteno ili nevažno za predmet (čl. 263. st. 1. ZKP BiH, čl. 263. st. 1. ZKP BDBiH, čl. 278. st. 1. ZKP FBiH, čl. 278. st. 1. ZKP RS). Sedmo, ako sudija, odnosno predsjednik vijeća zaključi da okolnosti koje stranka i branilac žele da dokažu nemaju značaja za predmet, ili da je ponuđeni dokaz nepotreban, ili da je prilikom ispitivanja propušteno da se svjedok ispita na okolnosti na koje je ponovno predloženo njegovo ispitivanje, odbit će izvođenje takvog dokaza (čl. 263. st. 2. ZKP BiH, čl. 263. st. 2. ZKP BDBiH, čl. 278. st. 2. ZKP FBiH, čl. 278. st. 2. ZKP RS).

Na osnovu izloženog možemo zaključiti da sud ima aktivnu ulogu na glavnom pretresu i da nema ni pravo niti dužnost da donosi presudu isključivo na temelju dokaznog materijala koji je izveden na inicijativu stranaka i branioca.⁴⁴ Suština i vrijednost načela istine, uz respektovanje i kvalitetno razvijanje načela kontradiktornosti u dokaznom postupku na glavnom pretresu, potvrđuje dužnost suda da utvrđuje istinu o činjenicama koje su bitne za donošenje njegove odluke. Dakle, potpuno je jasan stav zakonodavca o utvrđivanju istine u krivičnom postupku i o vrijednostima inkvizicione maksime na glavnom pretresu. Uprkos navedenim procesnim rješenjima i takvom zakonskom izrazu i okviru „načela materijalne istine u krivičnom postupku”, ipak se naša sudska praksa ponegdje razvila drukčije.⁴⁵

Crna Gora. Prema obrazloženju Zakonika o krivičnom postupku Crne Gore, u tamošnjem krivičnom procesnom pravu, zadržan je „mješoviti akuzatorsko-inkvizitorski sistem krivičnog postupka, uz naglašene elemente akuzatornosti, koji je inače tipičan za evropske kontinentalne države“.⁴⁶ Načelni stav zakonodavca

44 Simović, M. N., Simović, V. M., 2011, str. 124-125; Sijerčić-Čolić, H., Hadžiomerađić, M., Jurčević, M., Kaurinović, D., Simović, M., op. cit., str. 669 i sl; Simović, M. N., 2009, str. 343, 344.

45 Tako, npr., u povodu pojedinih presuda koje su donesene na Sudu BiH, u saopštenju za javnost, može se pročitati i ovo: „Prvostepeno vijeće donosi odluku na osnovu dokaza koje na glavnom pretresu izvedu tužilac i odbrana. Prvostepeno vijeće ne utvrđuje materijalnu istinu nego presudu zasniva na dokazima izvedenim na glavnom pretresu koji moraju biti van razumne sumnje da bi se mogla donijeti osuđujuća presuda”. Navedena saopštenja dostupna su na stranici Suda BiH.

46 Obrazloženje Zakonika o krivičnom postupku Crne Gore, 2009, str. 1.

prema objektivnom utvrđivanju istine u krivičnom postupku i dužnosti suda da strankama i braniocu obezbijedi jednake uslove u pogledu predlaganja dokaza, pristupa dokazima i njihovom izvođenju, došao je do izražaja u odredbama o dokaznom postupku na glavnom pretresu. Od značajnijih poteza naglasili bismo sljedeće: 1) *nakon što se optuženi sasluša postupak se nastavlja izvođenjem dokaza*, 2) *dokazivanje obuhvata sve činjenice za koje sud smatra da su važne za pravilno presuđenje*, 3) *dokazi se izvode onim redom koji utvrdi predsjednik vijeća* (čl. 346). Po pravilu, prvo se izvode dokazi koje predloži tužilac, nakon toga dokazi koje predloži odbrana, a na kraju dokazi čije izvođenje sud odredi po službenoj dužnosti. U kombinaciji načela kontradiktornosti i postupanja suda po službenoj dužnosti u svjetlu inkvizicione maksime, može se uočiti da je zakonodavac nastojao udovoljiti i jednom i drugom. Tako, npr., stranke i oštećeni mogu, do završetka glavnog pretresa, predlagati da se razjasne nove činjenice i pribave novi dokazi, a mogu ponoviti i one prijedloge koje je predsjednik vijeća ili vijeće ranije odbilo. Na drugoj strani, vijeće može odlučiti da se izvedu dokazi koji nisu predloženi ili od kojih je predlagač odustao, a predsjednik vijeća može, i bez prijedloga stranaka, narediti pribavljanje novih dokaza za glavni pretres (čl. 308. i 346). Posebna pravila važe za predlaganje novih dokaza u primjeru kad je održano pripremno ročište za glavni pretres, jer svako iznošenje novih dokaznih prijedloga na glavnom pretresu mora biti obrazloženo u odnosu na okolnost da takvi prijedlozi nisu ranije izneseni na pripremnom ročištu (čl. 346. st. 6. u vezi s čl. 305. st. 3). Aktivnost suda na utvrđivanju istine uočava se u postupku saslušanja svjedoka i vještaka. Nakon što se svjedok, odnosno vještak sasluša pitanja mu mogu neposredno postavljati tužilac, optuženi, branilac, predsjednik i članovi, a oštećeni, zakonski zastupnik, punomoćnik i vještaci mogu neposredno postavljati pitanja uz odobrenje predsjednika vijeća (čl. 350. u vezi s čl. 342. st. 1).

Hrvatska. Krivično procesno zakonodavstvo Hrvatske prošlo je od 2008. do danas zanimljiv put u pogledu statusa inkvizicione maksime. Naime, član 419. Prijedloga Zakona o kaznenom postupku (juni 2008) glasio je ovako: „(1) Stranke imaju pravo pozivati svjedoke i vještake te izvoditi dokaze. (2) Dokazi se na raspravi izvode sljedećim redom: 1) dokazi optužbe, 2) dokazi obrane, 3) dokazi optužbe kojima se pobijaju navodi obrane, 4) dokazi obrane kao odgovor na pobijanje, 5) dokazi o činjenicama odlučnim za izricanje kaznenopravne sankcije“. U obrazloženju ove odredbe navedeno je da „nije izričito zabranjeno“ da „sud može izvesti dokaz kojega nisu predložile stranke ili od čijeg su izvođenja odustale“, uz uputu da „više nema odredbe o inkvizicionoj maksimi“, da se „naglašava dokazna inicijativa stranaka i općenito akuzatornost postupka (*actore non probante, reus absolvitur*)“ i da se „... zahtijeva od stranaka, prije svega od državnog odvjetnika, bitno pojačanu svrhovitu aktivnost u postupku“.⁴⁷ Izostavljanje inkvizicione mak-

47 Prijedlog Zakona o kaznenom postupku Republike Hrvatske, 2008, str. 226.

sime u literaturi je proglašeno za „najvažniju konceptijsku novinu, i to ne samo s teoretskog aspekta nego zbog bitnih praktičnih aplikacija“.⁴⁸ Ovaj prijedlog je otvorio brojne rasprave o pravu suda da sam određuje provođenje dokaza za koje smatra da su mu potrebni za utvrđivanje pravno relevantnih činjenica. To je imalo za posljedicu noveliranje predložene odredbe čl. 419. i „vraćanje“ inkvizicione maksime, tako da danas o tome možemo pročitati sljedeće: 1) na glavnom pretresu, uz dokaze stranaka, izvode se i „dokazi suda“, 2) stranke imaju pravo pozivati svjedoke i vještake te izvoditi dokaze, 3) vijeće može odlučiti da se izvedu dokazi koji nisu predloženi ili od kojih je predlagač odustao samo ako smatra da ti dokazi upućuju na postojanje razloga isključenja protivpravnosti ili krivnje ili na činjenicu o kojoj ovisi odluka o krivičnim sankcijama, 4) kada vijeće odluči da se izvedu dokazi koji nisu predloženi ili od kojih je predlagač odustao, ispitivanje svjedoka ili vještaka provodi najprije sud, zatim tužilac, oštećeni te optuženik (čl. 419. st. 1, 3. i 10. ZKP H/2011).⁴⁹ Vraćajući se Prijedlogu Zakona o kaznenom postupku (juni 2008) „dosljedno uređena akuzatorna rasprava“ zahtijevala je i specifično ispitivanje svjedoka i vještaka i ono je bilo propisano na način da sud nije mogao provesti to ispitivanje; ispitivanje je u punom smislu pripalo strankama, uz poznate oblike direktnog, unakrsnog i dodatnog ispitivanja.⁵⁰ Međutim, takav pristup nije zadržan i u finalnim zakonskim rješenjima. Prihvaćene sudske aktivnosti na utvrđivanju činjenica i izvođenju dokaza odrazile su se i na prijedlog zakonskog člana o subjektima i vrstama ispitivanja svjedoka i vještaka. Naime, promjenama tokom 2009. i 2011. došlo se do odredbe koja omogućava ne samo stranačko ispitivanje svjedoka i vještaka, već i sudske. Tako, prema čl. 420. ZKP H/2011 sadržajne izmjene ustanovile su pravo suda da „tokom glavnog, unakrsnog i dodatnog ispitivanja svjedoku i vještaku postavi pitanja radi razjašnjenja nejasnoća, s tim što ta pitanja ne smiju biti sugestivna“. Također je, u ime izbjegavanja „bitnog otežavanja utvrđivanja ispravnog i potpunog činjeničnog stanja“, omogućeno da „predsjednik vijeća dopustiti pitanja o okolnostima o kojima svjedok ili vještak nije iskazivao tokom glavnog ispitivanja ako su te okolnosti usko povezane s okolnostima iznesenima tijekom glavnog ispitivanja ili ako su usmjerena na utvrđivanje vjerodostojnosti svjedoka“ (čl. 420. st. 3. ZKP H/2011).⁵¹ U zaključku želimo istaći da je uprkos navedenim ograničenjima u realizaciji načela istine na glavnom pretresu ipak u osnovi udovoljeno zahtjevima iz Načela za izradu Zakonika o kaznenom postupku Republike Hrvatske (februar 2007) o tome kakav bi (s aspekta teme o kojoj govorimo) trebao biti krivični postupak u XXI vijeku: – „pravila kaznenog postupka čine

48 Turudić, I., 2008, str. 884.

49 Inkviziciona maksima je zadržana, odnosno uvedena amandmanima 2009. V. Pavišić, B., Komentar..., op. cit., str. 758-759. V. i Zbirka zakona iz kaznenog procesnog prava, 2011, str. 162.

50 Pavišić, B., Komentar..., op. cit, str. 884-885.

51 Đurđević, Z., Suvremeni razvoj..., str. 311.

... djelotvorni mehanizam utvrđivanja krivnje za kaznena djela te donošenje zakonite odluke o kaznenim sankcijama“, – krivični postupak „... mora jamčiti pouzdano utvrđivanje istine“, – pravilima o nadležnosti, organizaciji i postupanju sudova se „uravnotežuje načelo materijalne istine sa načelom pravičnog postupka“.⁵²

Makedonija. Ranija izlaganja o „načelu materijalne istine“ u tom krivičnom postupku su pokazala pravce razvoja. Ovdje nastavljamo s pitanjima o aktivnostima stranaka i suda tokom dokaznog postupka na glavnom pretresu. Odstranjivanja inkvizitorskih elemenata i rasterećenje suda da *ex officio* utvrđuje istinu primjetno je na glavnom pretresu prema ZKP M/2010.⁵³ Redosljed izvođenja dokaza pokazuje da se ne predviđa inkviziciona maksima, dakle nije propisano pravo suda da izvede svoje dokaze. Izvođenje dokaza je ograničeno na dokaze stranaka, i to tako da se *prvo izvede dokazi optužbe i dokazi koji se odnose na ostvarivanje imovinsko-pravnog zahtjeva*, zatim, u drugom krugu, *dokazi odbrane*, slijede *dokazi optužbe za pobijanje dokaza odbrane*, i, konačno, *dokazi odbrane kao odgovor na dokaze optužbe* (čl. 382). Prilikom izvođenja dokaza dozvoljeno je direktno, unakrsno i dopunsko ispitivanje, koje, po prirodi stvari, pripada strankama i braniocu (čl. 382. st. 1-4). Nakon što stranke i branilac završe sa ispitivanjem, predsjednik i članovi vijeća mogu postavljati pitanja svjedocima, vještacima i „tehničkim savjetnicima“⁵⁴ (čl. 382. st. 5. u vezi s čl. 387). Također, *predsjednik vijeća će kontrolisati način i redosljed ispitivanja svjedoka i vještaka i izvođenje dokaza uzimajući u obzir efikasnost i ekonomičnost postupka i potrebu utvrđivanja istine* (čl. 385. st. 1). Predsjednik vijeća ima, u zadatom okviru i druga prava, npr., da zabrani pitanje ili odbije prijedlog da se izvede određeni dokaz ukoliko je taj dokaz nepotreban ili irelevantan za konkretni predmet (čl. 385. st. 2-8). Zanimljivo rješenje, iz perspektive položaja suda u dokaznom postupku, jeste odredba člana 394. stav 2. koja daje pravo *sudu da po službenoj dužnosti naredi super vještačenje ako je to potrebno radi otklanjanja protivrječnosti u nalazima i mišljenjima vještaka i stručnih osoba*. Za zaključak prenesimo iz literature razmišljanja o tome da se ovako definisana uloga suda može svesti na jednu od sljedeće tri funkcije: – kontrolnu, jer se stara da podnošenje i izvođenje dokaza bude zakonito, donosi odluku o (ne)dozvoljenosti pitanja i raspravlja o prigovoru stranaka, – rukovodnu, jer prima dokazne prijedloge stranaka i donosi odluku o njihovoj dokaznoj snazi i – garantnu, jer se stara o poštivanju osnovnih prava i sloboda optuženog i drugih učesnika u postupku.⁵⁵

Konačno, razmotrimo još uvijek aktuelna procesna rješenja o ovim pitanjima. Prema postojećem mješovitom modelu glavnog pretresa, sud je „glavni motor“,

52 Načela za izradu Zakonika o kaznenom postupku Republike Hrvatske, posebno str. 1 i 3.

53 Kalajdziev, G., Bužarovska, G., Ključne novine..., 2009, str. 349-367.

54 Ovaj institut je uveden po uzoru na italijansko procesno pravo.

55 Opširnije: Kalajdziev, G., Bužarovska, G., ibidem.

a stranke mu pomažu time što predlažu dokaze i dodatno postavljaju pitanja.⁵⁶ Sud odlučuje da li će biti izvedeni određeni dokazi; ima pravo da odluči da se izvedu dokazi koje nisu predložile stranke ili od kojih su odustale; dokazivanje obuhvata sve činjenice za koje sud smatra da su važne za pravilno presuđenje; dokazi se izvode onim redom koji utvrdi predsjednik vijeća; saslušanje svjedoka i vještaka se odvija po pravilima iz istrage; pitanja svjedocima i vještacima prvo postavlja predsjednik vijeća, zatim članovi vijeća, nakon toga pravo neposrednog postavljanja pitanja, po odobrenju predsjednika vijeća, imaju tužilac, optuženi, branilac, oštećeni i neki drugi učesnici na glavnom pretresu (npr., 314, 316. st. 1, 319).

Slovenija. U nastavku se postavlja pitanje kako je, u svjetlu prethodnih izlaganja o krivičnom postupku u Sloveniji i položaju načela istine, organizovan glavni pretres, odnosno njegov centralni dio – dokazni postupak. Polazeći od načela kontradiktornosti i okvira za njegovu realizaciju, te položaja inkvizitorskih elemenata u ovom stadiju krivičnog postupka, može se izložiti sljedeće. U ZKP SI/2012 je istaknuto da *dokazivanje obuhvata sve činjenice za koje sud smatra da su bitne za pravilno odlučivanje* (čl. 329. st. 2). U dokaznom postupku se *prvo izvode dokazi koje je predložio tužilac, zatim dokazi odbrane, na kraju dokazi čije je izvođenje odredio po službenoj dužnosti sud*. Stranke, pod zakonskim uslovima, mogu do kraja glavnog pretresa *predlagati da se istraže nove činjenice i pribave novi dokazi, a mogu ponoviti dokazne prijedloge od kojih su odustali ili koje je sud ranije odbacio*. Konačno, *vijeće može odlučiti da se izvedu dokazi koji nisu predloženi ili od kojih je predlagač odustao* (čl. 329). Novelom ZKP-K/2011 nisu uvedeni raznovrsni oblici ispitivanja svjedoka i vještaka u smislu direktnog, unakrsnog i dodatnog, već je zadržano dotadašnje rješenje prema kome se pri ispitivanju svjedoka i vještaka na glavnom pretresu *smisleno upotrebljavaju odredbe koje se odnose na njihovo saslušanje u toku istrage, osim ako to u propisima o glavnom pretresu nije drukčije određeno* (čl. 331). U toku ispitivanja svjedoka ili vještaka, a nakon što svjedok da iskaz, odnosno vještak svoj nalaz i mišljenje, mogu im se postavljati pitanja. Redoslijed postavljanja pitanja je zakonom određen. *Pitanja prvo postavlja stranka koja je predložila izvođenje tog dokaza, zatim suprotna strana, potom taksativno navedene osobe u čl. 324. zakona* (npr., oštećeni), na kraju pitanja *mogu postavljati predsjednik vijeća i članovi vijeća* (čl. 334).

U teorijskim raspravama povodom ovako oblikovanog dokaznog postupka se ističe da tako zasnovan dokazni postupak jača akuzatorske elemente na glavnom pretresu i jasno poručuje: tužilac je taj koji svojim dokaznim gradivom i optužnom tezom pobija pretpostavku nevinosti, a uloga suda pri oblikovanju dokaznog gradiva (inkviziciona maksima) je supsidijarne prirode, jer se za izvođenje vlastitih dokaza sud odlučuje tek nakon što, na osnovu izvedenih dokaza koje su predlagale stranke, ocijeni da dokazno gradivo nije dovoljno za pravilnu i zakonitu odluku. Na

56 Kalajdziev, G., 2011, op. cit., str. 345-362.

ovaj način sud zadržava svoju aktivnu ulogu, istovremeno se jača značaj dokaznog gradiva kojeg predlažu stranke i njihova aktivnost, i omogućava se koncentracija dokaznog postupka. Od značaja je i konstatacija da i dalje sud treba voditi izvođenje dokaza, odlučivati koji su dokazi relevantni, neophodni i korisni za traženje istine.⁵⁷

Srbija. Prethodna izlaganja o stanju u Srbiji pokazuju da su na snazi dva procesna zakona. Prema ZKP Sr/2010 načelni stav zakonodavca o utvrđivanju istine u krivičnom postupku došao je do izražaja u odredbama o glavnom pretresu i dokaznom postupku. Formiranje „vjernog odraza krivičnog događaja u svijesti sudije“⁵⁸ omogućavaju ona zakonska rješenja prema kojima *dokazivanje obuhvata sve činjenice za koje sud smatra da su važne za pravilno presuđenje* (čl. 326. st. 2). Potpunosti radi treba navesti da je osiguran odgovarajući prostor za stranačke aktivnosti s obzirom na to da one mogu do završetka glavnog pretresa predlagati da se izvide nove činjenice i pribave novi dokazi, a mogu ponoviti i one prijedloge koje je predsjednik vijeća ili vijeće ranije odbilo. Dokazi se izvode onim redom koji utvrdi predsjednik vijeća. Po pravilu, *prvo će se izvesti dokazi koje predloži tužilac, zatim dokazi koje predloži odbrana, a na kraju dokazi čije izvođenje vijeće odredi po službenoj dužnosti* (i po prijedlogu oštećenog). Ako obje stranke predlože isti dokaz, prednost u izvođenju tog dokaza ima stranka koja je prva stavila dokazni prijedlog (čl. 328. st. 1). Pri ispitivanju svjedoka i vještaka na glavnom pretresu, shodno će se primjenjivati opšte odredbe koje važe za njihovo ispitivanje (čl. 328. st. 3). Svjedoku i vještaku neposredno postavljaju pitanja stranke, predsjednik i članovi vijeća. Ako se stranke ne saglase o drukčijem redosljedu, *pitanja najprije postavlja stranka koja je predložila svjedoka ili vještaka, zatim suprotna stranka, poslije nje predsjednik i članovi vijeća, a zatim oštećeni ili njegov zakonski zastupnik i punomoćnik, saoptuženi i vještaci*. Ako je sud odredio izvođenje dokaza bez prijedloga stranaka, *pitanja prvi postavljaju predsjednik i članovi vijeća, zatim tužilac, optuženi i njegov branilac, oštećeni ili njegov zakonski zastupnik i punomoćnik i vještaci. Stranka koja je predložila svjedoka ili vještaka može poslije svih da postavi dopunska pitanja. Predsjednik vijeća može uvijek postaviti pitanje koje doprinosi potpunijem ili jasnijem odgovoru na pitanje postavljeno od strane drugih učesnika u postupku* (čl. 331. st. 1. i 4). Konačno, *vijeće može odlučiti da se izvedu dokazi koji nisu predloženi ili od kojih je predlagač odustao* (čl. 326. st. 4. i 5).

Formiranje „vjernog odraza krivičnog događaja u svijesti sudije“ prema ZKP Sr/2011 određeno je na sljedeći način. *Predmet dokaznog postupka su činjenice koje čine obilježja krivičnog djela, ili od kojih zavisi primjena neke druge odredbe krivičnog zakona* (čl. 83. st. 1. u vezi s čl. 394. st. 2). U pogledu redosljeda izvođenja dokaza, prema članu 396. *prvo se izvode dokazi koje predloži tužilac, potom dokazi koje predloži odbrana, nakon toga dokazi čije izvođenje je odredilo*

57 Fišer, Z., Gorkič, P., Jelenič Novak, M., Šugman Stubbs, K., op. cit., str. 9. i 10.

58 Stevanović, Č., Đurđić, V., op. cit., str. 78.

vijeće po službenoj dužnosti i po prijedlogu oštećenog, a na kraju dokazi o činjenicama od kojih zavisi odluka o vrsti i mjeri krivične sankcije. Dakle, redosljed izvođenja dokaza je isti kao u članu 328. ZKP Sr/2010. Ali nije ostao isti odnos prema dokazima čije bi izvođenje mogao narediti sud, jer član 15. ZKP Sr/2011 jasno šalje ove poruke: „sud izvodi dokaze na predlog stranaka“ (st. 3) i „sud može ... izuzetno sam odrediti da se ... dokazi izvedu“ (st. 4). Dakle, inkviziciona maksima je postavljena *izuzetno*. Vraćamo se ZKP Sr/2011 i podsjećamo da „sud može dati nalog stranci da predloži dopunske dokaze ili izuzetno sam odrediti da se takvi dokazi izvedu, ako oceni da su izvedeni dokazi protivrečni ili nejasni i da je to neophodno da bi se predmet dokazivanja svestrano raspravio“ (čl. 15. st. 4). S tim u vezi, zakonodavac je propisao da u slučaju neodržavanja pripremnog ročišta, „stranke, branilac i oštećeni mogu posle određivanja glavnog pretresa predložiti da se na glavni pretres pozovu novi svedoci ili veštaci ili izvedu drugi dokazi, pri čemu moraju označiti koje bi se činjenice imale dokazati i kojim od predloženih dokaza“, kao i da „predsednik veća može i bez predloga stranaka i oštećenog narediti pribavljanje novih dokaza za glavni pretres“ (član 15. stav 4) o čemu će prije početka glavnog pretresa obavijestiti stranke (čl. 356. st. 1. i 3). Sagledavajući aktivnosti stranaka i zakonske mogućnosti za to, članom 395. je propisano da *stranke i branilac mogu do završetka glavnog pretresa predlagati da se izvedu novi dokazi, a mogu ponoviti prijedloge koji su ranije odbijeni* (st. 1), da o tim prijedlozima odlučuje predsjednik vijeća koji može odbiti dokazni prijedlog pod zakonskim uslovima (st. 2 i 4), te da „predsednik veća može u toku postupka opozvati rešenje iz stava 4. ovog člana, a veće povodom prigovora može preinačiti to rešenje i odlučiti da se predloženi dokaz izvede“ (st. 5). Na glavnom pretresu se *svjedok ili stručni savjetnik ispituje uz shodnu primjenu člana 98. ovog zakonika* (pravila o ispitivanju svjedoka), a *vještak izlaže usmeno svoj nalaz i mišljenje, ali mu vijeće može dozvoliti da pročita pisani nalaz i mišljenje koji će potom priložiti zapisniku*. Svjedoku, vještaku ili stručnom savjetniku *neposredno postavljaju pitanja stranke i branilac, predsjednik i članovi vijeća, a oštećeni ili njegov zakonski zastupnik i punomoćnik, i vještak ili stručni savjetnik mogu neposredno postavljati pitanja uz odobrenje predsjednika veća*. Ako je sud odredio ispitivanje svjedoka ili vještačenje bez prijedloga stranaka, *pitanja prvi postavljaju predsjednik i članovi vijeća, potom tužilac, optuženi i njegov branilac i vještak ili stručni savjetnik*. Oštećeni ili njegov zakonski zastupnik i punomoćnik *imaju pravo da postave pitanja svjedoku, vještaku ili stručnom savjetniku nakon tužioca, uvijek kada tužilac ima pravo na ispitivanje*. Konačno, prvo se pristupa *osnovnom ispitivanju*, nakon toga *unakrsnom ispitivanju*, a po odobrenju predsjednika vijeća mogu se postavljati *dodatna pitanja* (čl. 402). I saslušanje optuženog poznaje redosljed u postavljanju pitanja, tako da kad optuženi završi iznošenje odbrane, pitanja mu mogu postavljati njegov *branilac, potom tužilac, poslije njega predsjednik i članovi vijeća, a zatim oštećeni ili njegov*

zakonski zastupnik i punomoćnik, saoptuženi i njegov branilac, vještak i stručni savjetnik. Predsjednik vijeća može uvijek optuženom postaviti pitanje koje doprinosi potpunijem ili jasnijem odgovoru na pitanje postavljeno od strane drugih učesnika u postupku (čl. 398).

3. Ukratko o pojmu „načela materijalne istine u krivičnom postupku“

Tradicionalno se koristi izraz „materijalna istina“ i često raspravlja o njegovom značenju. To nas je ponukalo da na ovom mjestu predstavimo neka od tih shvatanja. Jedan broj teoretičara krivičnog procesnog prava pojmom „materijalna istina“ želi naglasiti da sud do istine treba doći slobodnom ocjenom dokaza, a ne pomoću ocjene koja je unaprijed određena formalnim (ili zakonskim) pravilima. Zbog toga se nazivom materijalna istina (kao suprotnost formalnoj istini ili takvom utvrđivanju činjenica koje je zasnovano na zakonskim propisima o snazi pojedinih dokaza) označava utvrđivanje činjenica do kojeg sudija dolazi slobodno, nesputan dokaznim pravilima.⁵⁹ U literaturi se navode i drugi razlozi za upotrebu pojma materijalna istina: krivično procesno pravo odbacuje one forme postupanja koje bi mogle onemogućiti ili dovesti u pitanje utvrđivanje istine o činjenicama na kojima se temelji optužba i drugim pravno relevantnim činjenicama, te indicije ili neke druge činjenice od kojih zavisi primjena pravne norme na tako utvrđeno činjenično stanje.⁶⁰ Profesor Grubač kaže da izraz „materijalna istina“ ukazuje na različit kvalitet činjenične osnove presude, odnosno istine koja se utvrđuje za potrebe donošenja odluke u krivičnom postupku.⁶¹ Također se „materijalna istina“ može opisati kao što objektivniji i vjerniji odraz krivičnog djela iz prošlosti.⁶² Pomenimo i stav da je *istina* ono što postoji ili je postojalo pa nema opravdanja govoriti o „materijalnoj istini“ jer je svaka istina materijalna, i, shodno tome, „riječ *istina* trebala bi biti dovoljna“.⁶³ Navedimo i shvatanje o samostalnom pojmu „objektivna istina“, gdje se kroz isticanje objektivnog elementa ukazuje na povezanost istine i stvarnosti.⁶⁴

Zanimljiva je rasprava o „materijalnoj istini“ i „formalnoj ili stranačkoj istini“, koja omogućava sagledavanje različitih procesa i pravila o utvrđivanju istine u evropskom ili kontinentalnom i anglosaksonskom, odnosno angloameričkom krivičnom procesnom pravu. Nemoguće je predstaviti ono što je do danas napisano s tim u vezi;⁶⁵ ovdje se moramo zadovoljiti da u samo jednoj rečenici zabilježimo

59 Pavišić, B., Komentar Zakona ..., 2003, str. 27; Ilić, M., 2001, str. 44.

60 Bayer, V., 1995, str. 114-117.

61 Grubač, M., 2006, str. 255-257; up. i Vasiljević, T., op. cit., str. 319, bilj. 69.

62 Jekić, Z., op. cit., str. 65-73; Bajović, V., 2010, str. 659.

63 Tomašević, G., op. cit., str. 217.

64 Jekić, Z., op. cit., str. 69; Matovski, N., Lažetić-Bužarovska, G., Kalajdžijev, G., 2011, str. 50.

65 Iz mnoštva literature pominjemo: Damaška, M., *The faces...*, 1986; Feeney, F., Herrmann, J. 2005.

(citirajući ono što je profesor Weigend rekao tražeći odgovor na pitanje kako je krivični postupak usmjeren na utvrđivanje istine) *da je iz perspektive inkvizitorskog principa prikupljanje činjenica usmjereno na njihovo utvrđivanje u prošlosti u obimu potrebnom za vjerodostojnu presudu i bez obzira na želje stranaka, dok je za stranačko orijentisani postupak karakteristično da se istina definiše kao verzija činjenica prihvatljiva za strane u sporu.*⁶⁶

Računajući na to da smo propustili navesti i neka druga objašnjenja pojma „materijalne i formalne istine“ u kategorijalnom smislu i ukazati na razlike među njima, želimo ovdje uputiti na naš stav u pogledu značenja naslova ovog rada. „Načelo materijalne istine u krivičnom postupku“ prihvatamo i koristimo u smislu da krivično procesno pravo odbacuje one forme postupanja koje bi mogle onemogućiti ili dovesti u pitanje utvrđivanje istine o krivičnom djelu, te da taj zadatak „odbacivanja“ pripada zakonodavcu u smislu izbjegavanja propisivanja onih formi postupanja koje bi mogle otežati utvrđivanje istine u krivičnom postupku. Pri tome smo svjesni da se apsolutna istina u smislu filozofskih rasprava i argumentacija ne postiže načelom materijalne istine i da materijalna istina kao najviši stepen spoznaje o istinitosti činjenica u krivičnom postupku, predstavlja samo relativnu istinu do koje se došlo na temelju iskustva, i koja ne isključuje mogućnost suprotne spoznaje o tome kako se događaj koji ima obilježja krivičnog djela odigrao u prošlosti.⁶⁷ Konačno, utvrđivanju istine na socijalno prihvatljiv način suprotstavljaju se pravila kojima se nastoji razriješiti kolizija različitih interesa u krivičnom postupku. Njihovo postojanje potvrđuje da istina nije jedini ili isključivi cilj krivičnog postupka i da se svakom traganju za istinom postavljaju kako prirodne, tako i zakonske granice.⁶⁸

4. Zaključna razmatranja o nekoliko aspekata načela materijalne istine u krivičnom postupku

Nadovezujući se na prethodna izlaganja, ovaj zaključni osvrt otpočnimo osobinama istine koja se utvrđuje u krivičnom postupku. Dakle, istina koja se utvrđuje u krivičnom postupku je subjektivna i relativna, jer njeno utvrđivanje uvijek zavisi od ličnosti sudije, njegovih uvjerenja, znanja ili iskustva, kao i sredstava saznanja u krivičnom postupku koja ne garantuju uvijek utvrđivanje istine, odnos-

66 Profesor Weigend koristi, paralelno s pojmom „materijalna istina“ („substantive truth“), i izraz „procesna istina“ („procedural truth“), objašnjavajući ga time da se takva istina postiže u procesu, ograničena je procesnim pravilima i izuzecima zbog zaštite prava. „Procesnu istinu“ veže uz kontinentalni i stranački krivični postupak. V. Weigend, T., op. cit., str. 170-171.

67 U vezi s tim upućujemo na Sijerčić-Čolić, H., Krivično procesno pravo (I), op. cit., str. 106-116 i tamo citirane autore.

68 Munda, A., 1956, str. 123-124.

no sama dokazna sredstva pomoću kojih se najčešće utvrđuje istina u krivičnom postupku su subjektivna (npr. svjedoci, vještaci, optuženi).⁶⁹

Drugo, mnoga pitanja nisu obrađena u ovom radu, iz više razloga. Propustili smo tako upozoriti na klasične procesne ustanove koje doprinose utvrđivanju istine u krivičnom postupku (npr. slobodna ocjena dokaza, pobijanje presude žalbom zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, *beneficium novorum*). Nismo pisali ni o odstupanjima od načela utvrđivanja materijalne istine u krivičnom postupku, koje možemo, kako to slikovito objašnjava profesor Damaška, shvatiti kao „prepreke na atletskoj stazi“ (funkcija zaštite društva od kriminaliteta je atletska staza; napomena autora)⁷⁰ i koja potvrđuju da zaštita ljudskih prava može biti u koliziji sa imperativom utvrđivanja istine u krivičnom postupku (npr., pravo na šutnju i mogućnost davanja lažnog iskaza na strani optuženog, *reformatio in peius, ne bis in idem*, izdvajanje nezakonitih dokaza, privilegovani svjedoci u širem smislu riječi). Ostavili smo po strani (danas sve češće) rasprave o tome šta ima veću vrijednost u krivičnom postupku: načelo utvrđivanja istine ili načelo pravičnog postupka. Ostali smo u ovom radu u okvirima pravnog regulisanja „iskrenog truda“ na prikupljanju dokaza i utvrđivanju činjenica na kojima donosilac odluke (a to je samo sud!) može temeljiti presudu i racionalno je braniti.

Zadržavajući se na pravnom aspektu konstatovali smo da krivično procesno pravo u regionu podržava načelo utvrđivanja istine, dajući mu zakonski izraz na više nivoa, od ukazivanja da je to jedno od osnovnih procesnih načela, preko povezivanja sa „standardom jednakog obzira prema objema vrstama činjenica“, do utvrđivanja procesnih ustanova koje potvrđuju njegovo postojanje. Slobodni smo stoga zaključiti da bez obzira na tendencije razvoja načela istine i, s njim povezanog, načela kontradiktornosti, mijenjanje predloženih, pa i usvojenih procesnih normi, postignute rezultate i zabilježene slabosti, analizirani procesni zakoni podržavaju, na sebi svojstven način, načelo utvrđivanja istine u krivičnom postupku. Ono po čemu se razlikuju jesu obrasci po kojima se postupa u realizovanju ovog, za društvo i pojedinca, izuzetno značajnog zadatka. Jedan takav obrazac jeste pravo suda da naredi izvođenje dokaza *ex officio* (inkviziciona maksima). U procesnom pravu BiH, Crne Gore i Slovenije, inkviziciona maksima se ne uslovljava ni vremenski, ni sadržajno, i sud, prilikom odlučivanja o *meritumu* krivičnopravnog zahtjeva, mora potpuno utvrditi sve činjenice važne za presudu. U hrvatskom procesnom zakonodavstvu, ZKP M/2010 i ZKP Sr/2011, pravo suda da naredi izvođenje dokaza po službenoj dužnosti je uslovljeno određenim okolnostima.

69 Relativnost i subjektivnost nije samo specifična za istinu koja se utvrđuje u krivičnom postupku. Često se ističe da je istina o proteklim događajima ili činjenicama za koje se tvrdi da su se dogodile u prošlosti, također, relativna. Detaljnije Sijerčić-Čolić, H., Krivično procesno pravo (I), op. cit., str. 108-109 i tamo navedeni autori.

70 Damaška, M., Dokazno pravo....., op. cit., str. 7.

Prema ZKP H/2011, *vijeće može odlučiti da se izvedu dokazi koji nisu predloženi ili od kojih je predlagač odustao samo ako smatra da ti dokazi upućuju na postojanje razloga isključenja protivpravosti ili krivnje ili na činjenicu o kojoj ovisi odluka o krivičnim sankcijama*. ZKP Sr/2011 dozvoljava sudu dvoje: „da da nalog stranci da predloži dopunske dokaze“ ili „izuzetno sam odredi da se takvi dokazi izvedu, ako oceni da su izvedeni dokazi protivrečni ili nejasni i da je to neophodno da bi se predmet dokazivanja svestrano raspravio“. Konačno, inkviziciona maksima je najdalje potisnuta ZKP M/2010, jer sud može, po službenoj dužnosti, narediti samo *super vještačenje kako bi se razjasnile protivrječnosti u nalazima i mišljenjima vještaka*.

Da li načelo istine napušta krivični postupak u zemljama u regionu? I da li inkviziciona maksima „blijedi“ sve više u dokaznom postupku na glavnom pretresu? Za prvo pitanje, odgovor je vrlo jasan – ne; načelo utvrđivanje istine prisutno je u krivičnopravnim sistemima u zemljama u regionu, bez obzira kako su „oblikovani“. ⁷¹ U odnosu na drugo pitanje, odgovor nije tako jednostavan zbog širenja načela kontradiktornosti i drugih akuzatorskih osobina glavnog pretresa, kao i nastojanja da se potisne sudsko izvođenje dokaza. Zbog toga bismo ponovili stav izražen na prethodnim stranicama: širenje načela kontradiktornosti ne treba postizati odstranjivanjem načela istine, ⁷² a potrebno je imati u vidu i zapažanje da načelo kontradiktornosti (ili stranačka aktivnost) doprinosi istini, *ali da to nije istina do kraja niti potpuna istina i da može biti i fikcija*. ⁷³ Također, povezujući u normativno historijskom kontekstu do sada pomenuta zakonska rješenja, te uzimajući u obzir relevantnu literaturu, prihvatamo stav da „... istina koja se jednostrano istražuje ne može biti potpuna“. ⁷⁴ Prethodno potvrđuju i razmatranja prema kojima jačanje kontradiktornosti i s time povezane jače inicijative stranaka u preduzimanju procesnih radnji, uvođenje instituta iz akuzatornog procesnog modela (npr. pregovaranje o krivnji), još uvijek ne dovode u pitanje mješoviti krivični postupak, utvrđivanje istine u smislu da niko nevin ne bude osuđen, a da se učiniocu krivičnog djela izrekne krivična sankcija pod uslovima propisanim krivičnim zakonom i na osnovu zakonito sprovedenog postupka, niti se time dovodi u pitanje stav da sud treba imati kontrolu nad predmetom i nad procesnim ponašanjem stranaka i onda kada disponiraju predmetom raspravljanja. ⁷⁵

71 Pa čak i kojoj pravnoj kulturi pripadaju. V. Dežman, Z., Erbežnik, A., op. cit., str. 272-275.

72 V. bilj. 34.

73 Weigend, T., op. cit., str. 172.

74 Vasiljević, T., Grubač, M., 2005, str. 51-53.

75 Krapac, D., 2007, str. 181-182; up. i Satzger, navedeno u citiranom radu, str. 182.

5. Literatura

- *Bajović, V.*, Načelo utvrđivanja materijalne istine, *Pravni život: časopis za pravnu teoriju i praksu. Tematski broj – pravo i prostor.* (2010) 9, tom I, str. 657-668.
- *Bayer, V.*, Kazneno procesno pravo – odabrana poglavlja, knjiga I, Uvod u teoriju kaznenog procesnog prava, priredio D. Krapac, Zagreb, 1995.
- *Bubalović, T.*, Novi koncept i nova zakonska rješenja u Zakonu o kaznenom postupku Republike Hrvatske od 15. 12. 2008. godine. *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici* 3 (2010) 6, str. 7-35.
- *Damaška, M. R.*, The faces of justice and state authority. A comparative approach to the legal process. New Haven and London, 1986.
- *Damaška, M.*, Dokazno pravo u kaznenom postupku: oris novih tendencija (predavanja na poslijediplomskom studiju iz kaznenopravnih znanosti na Pravnom fakultetu u Zagrebu, 5, 6, i 7. lipnja 2001), Zagreb, 2001.
- *Dežman, Z., Erbežnik, A.*, Kazensko procesno pravo Republike Slovenije, Ljubljana, 2003.
- *Đurđević, Z.*, Suvremeni razvoj hrvatskoga kaznenog procesnog prava s posebnim osvrtom na novelu ZKP iz 2011. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 18 (2011) 2, str. 311-357.
- *Feeney, F., Herrmann, J.*, One case – two systems. A comparative view of American and German criminal justice. Transnational publishers, 2005.
- *Fišer, Z., Gorkič, P., Jelenič Novak, M., Šugman Stubbs, K.*, Mnenje k predlogu zakona o spremembah in dopolnitvah ZKP-K (neobjavljeno), 2010, str. 1-16.
- *Fletcher, G.*, The Grammar of Criminal Law, Oxford, 2007.
- *Grubač, M.*, Krivično procesno pravo, četvrto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2006.
- *Grubiša, M.*, Činjenično stanje u krivičnom postupku, drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Zagreb, 1980.
- *Ilić, G., Škulić, M.*, Stranputice novog krivičnog postupka, Politika, elektronsko izdanje od 21. 5. 2012.
- *Ilić, M.*, Krivično procesno pravo, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, priredila H. Sijerčić-Čolić, Sarajevo, 2001.
- *Jekić, Z.*, Dokazi i istina u krivičnom postupku, Beograd, 1989.
- *Kalajdziev, G.*, Glavna pitanja reformi kaznenog postupka u Makedoniji i regionu. U: *Pravni sistem i društvena kriza, Zbornik radova, Druga sveska, Priština, Kosovska Mitrovica*, 2011, str. 345-362.
- *Kalajdziev, G., Lažetić-Bužarovska, G.*, Zakono za krivičnata postapka so stručen osvrt vrz sistemot na kaznenata postapka voveden so Zakonot za krivičnata postapka od 2010 godina. Konvencija za zaštitata na človekovite

- prava i osnovnite slobodi. Ustav na Republika Makedonija. Zakon za megunarodna sorabotka vo krivičnata materija, Skopje, 2011.
- *Kalajdžiev, G., Buzarovska, G.*, Ključne novine u Zakonu o krivičnom postupku Republike Makedonije. U: Đorđe Ignjatović (ur.). Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja, III deo, Beograd, 2009, str. 349-367.
 - *Knežević, S.*, Osnovna načela krivičnog procesnog prava, Niš, 2012.
 - *Krapac, D.*, Reforma mješovitog kaznenog postupka: potpuna zamjena procesnog modela ili preinaka prethodnog postupka u stranački oblikovano postupanje? Zbornik na trudovi na Pravniot fakultet "Justinijan Prvi" vo Skopje/ Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu. Skopje – Zagreb, 2007, str. 177–198.
 - *Matovski, N., Lažetić. Buzarovska, G., Kalajdžiev, G.*, Kazнено procesno pravo, vtoro izmeneto i dopolneto izdanje, Skopje, 2011.
 - *Munda, A.*, Dokazne prepovedi v jugoslovanski kazenski zakonodaji, Zbornik znanstvenih razprav, 1956, str. 123-141.
 - *Načela za izradu Zakonika o kaznenom postupku Republike Hrvatske*, 2007. www.vlada.hr/hr/content/download/10410/107223/file/220-08.pdf
 - *Obrazloženje Nacrta Zakona o kaznenom postupku Republike Hrvatske* (neobjavljeno), 1997.
 - *Obrazloženje Zakonika o krivičnom postupku Crne Gore* (neobjavljeno), 2009.
 - *Pavišić, B.*, Komentar Zakona o kaznenom postupku, Rijeka, 2011.
 - *Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o kazenskem postopku Republike Slovenije* (neobjavljeno), 2010.
 - *Pavišić, B.*, Komentar Zakona o kaznenom postupku, 4. izdanje, Rijeka, 2003.
 - *Prijedlog Zakona o kaznenom postupku Republike Hrvatske*, 2008, dostupno na stranici Vlade Republike Hrvatske.
 - *Radulović, D.*, Krivično procesno pravo, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Podgorica, 2009.
 - *Sijerčić-Čolić, H.*, Krivično procesno pravo, knjiga I, Krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Sarajevo, 2008.
 - *Sijerčić-Čolić, H.*, Krivično procesno pravo, knjiga II, Tok redovnog krivičnog postupka i posebni postupci, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Sarajevo, 2008.
 - *Sijerčić-Čolić, H.*, Akuzatorske i inkvizitorske forme u krivičnom procesnom pravu u Bosni i Hercegovini, Pravo i pravda 4 (2005) 1, str. 181-213.
 - *Sijerčić-Čolić, H., Hadžiomerađić, M., Jurčević, M., Kaurinović, D., Simović, M.*, komentari zakona o krivičnom/kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2005.
 - *Simović, M. N.*, Krivično procesno pravo. Uvod i opšti dio, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Bihać, 2009.

- Simović, M. N., Simović, V. M., Krivično procesno pravo II (Krivično procesno pravo – Posebni dio), drugo izdanje (izmijenjeno i dopunjeno), Istočno Sarajevo, 2011.
- Stevanović, Č., Đurđić, V., Krivično procesno pravo, opšti deo, Niš, 2006.
- Škulić, M., Ilić, G., Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije – Reforma u stilu 'jedan korak napred, dva koraka nazad', Beograd, 2012.
- Škulić, M., Komentar Zakonika o krivičnom postupku, Beograd, 2007.
- Tomašević, G., Kazneno procesno pravo, opći dio, Temeljni pojmovi, II izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Split, 2011.
- Turudić, I., Dokazne radnje – novine u postupku utvrđivanja činjenica u raspravi, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 15 (2008) 2, str. 879-887.
- Vasiljević, T., Grubač, M., Komentar Zakonika o krivičnom postupku, deseto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2005.
- Vasiljević, T., Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, treće izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 1981.
- Weigend, T., Is the criminal process about truth?: a German perspective. Harvard Journal of Law & Public Policy 26 (2003) 1, str. 157-173.
- Zakonik o krivičnom postupku: prečišćeni tekst (gl. i od. ur. Momčilo Vujošević), Podgorica, 2010.
- Zbirka zakona iz kaznenog procesnog prava. Ur. Zlata Đurđević. Pripremili: Zlata Đurđević et al. Zagreb, 2011.

Hajrija Sijerčić-Čolić, PhD
Faculty of Law
University of Sarajevo

**THE PRINCIPLE OF SUBSTANTIAL TRUTH IN
CRIMINAL PROCEDURE**

Two questions comprise the essence of this paper: is the principle of truth abandoning criminal procedure legislations of the countries that are founded after the dissolution of SFRJ and is the inquisition principle increasingly "fading" in these legal systems when it comes to presenting evidence during the trial. The discussion is focused in the analyses of normative framework for certain procedural institutes that are related to two previously asked questions. So, the position of the principle of truth in law (code) on criminal procedure, court's duties regarding the organization and the conduct of the trial, the confession of the accused, the scope of the principle of contradiction and the inquisition principle are discussed in this paper. The author took into consideration procedural legislations in Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Croatia, Macedonia, Slovenia and Serbia. The paper does not represent a collection of obtained knowledge on the evaluation of truth in criminal procedure, because something like that would not be possible. That is the reason why the choice of issues discussed in the paper is limited and placed into particular frames. In the conclusion, some theoretical remarks on the potential dangers of passive position of the court in the process of the presentation of evidence during the trial are exposed and it is emphasized that the expansion of the principle of contradiction should not affect the principle of truth and the rendering of a correct and lawful court decision.

Key words: *estimating the truth, pre principle of contradiction, the inquisition principle, legislative reforms, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Croatia, Macedonia, Slovenia, Serbia*